

Издави два пут сваког месеца у свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕТПЛАТА СЕ ШАЉЕ

Управи

Кр. Срп. државне штампарије.

А РУКОПИСИ УРЕДНИШТРУ.

XVIII СВЕСКА

У Београду 30. Септембра 1886.

ГОДИНА VII

Постављења управитеља основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

Постављен је:

г. *Сима Фишековић*, учитељ II, III и IV разреда школе бањске, у крагујевачком округу, за управитеља исте школе, 6. Септембра ове године.

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављени су:

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ:

Гђца *Даница Милетићева*, која је свршила Вишу женску школу, за учитељицу I и II разреда женске школе у Обреновцу, 1. Септембра ове године.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Петар Чађевић*, бивши ђак Учитељске школе, за заступника учитеља школе у Лиси, 3 Септембра ове год.

II Премештени су:

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ:

Гђца *Софија М. Петровићева*, привремена учитељица школе забрђске, округа пожаревачког, у II. разред школе прџловичке, 4. Септембра ове год. по молби.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Сима Фишековић*, учитељ сва четири разреда школе бањске, у II, III и IV разред исте школе, 3. Септембра о. год. по потреби.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ:

г. *Матија Милетић*, привремени учитељ школе староацибеговачке, у Ђовдин, 5. Септембра ове год. по потреби.

III Разрешени су:

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ:

г. *Светислав Радовановић*, учитељ II одељења II разреда школе ваљевске, 7. Септембра ове год. по молби.

г. *Петар Анђелковић*, заступник учитеља школе каменичке, 12. Септембра ове године по молби.

У КРАЛИНСКОМ ОКРУГУ:

г. *Ранисав Нешовић*, привремени учитељ школе Синске, 10. Септембра ове год. по молби.

У НИШКОМ ОКРУГУ:

г. *Коста Костић*, заступник учитеља школе ораовичке, 10. Септембра ове год.

У СМЕДЕРЕВСКОМ ОКРУГУ :

г. *Сретен Јанковић*, заступник учитеља школе дубонске, 17. Септембра ове године по молби.

IV Стављени су у стање помоја :

У БАРОШИ БЕОГРАДУ :

г. *Љубомир Миладиновић*, учитељ II разреда школе на Сави, 10. Септембра ове године.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ :

г. *Коста Недић*, учитељ I одељења I разр. школе шабачке, 10. Септембра о. г.

Записник Главног Просветног Савета

САСТАНАК СССХVIII

23. Јуна 1886. год. у Београду

Били су : *председник* Дим. Нешић ; *редовни чланови* : Ст. Д. Поповић, Љуб. Ковачевић, Драг. Плајал, др. Л. Стефановић, Јеврем Илић ; *ванредни чланови* : Јевта Ђорђевић, Јов. Ђорђевић, Петар Живковић, Бор. Тодоровић и Лаза Обрадовић.

Пословођа Мил. Марковић.

I

Прочитан је и примљен записник 317-ог састанка.

II

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 19. ов. м. ПБр. 5080. којим се извештава Главни Просветни Савет, да је досадањи начелник просветног одељења у министарству просвете и црквених послова г. *Ј. Пецић*, стављен у пензију указом од 18. ов. м. и да је на његово место постављен г. *Ст. Д. Поповић*, министар на расположењу, који по положају и по закону о уређењу Просветног Савета има да заузме и место редовног члана у Главном Просветном Савету. Даље се позива истим писмом Главни Просветни Савет, да изволи себи изабрати новог потпредседника, на место г. *Ј. Пецића*, који је досле ову дужност вршио.

Главни Просветни Савет примивши к знању ову промену, приступио је избору потпредседника и једногласно је изабрао г. *Ст. Д. Поповића* начелника министарства просвете за потпредседника Главног Просветног Савета.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 22. ов. м. ПБр. 5114. којим се шаље Главном Просветном Савету

на преглед „Хронолошки табло“ од г. Арсенија Поповића из Букурешта, и тражи мишљење саветско о томе : може ли се овај табло штампати о државном трошку и за коју потребу и, ако може колика награда да се да писцу, наравно ако би га он и превео.

Главни Просветни Савет одлучио је : да се умоле г. г. *Љуб. Ковачевић* и *Јован Ђорђевић* да овај табло прегледају и Савету кажу своје мишљење о свему ономе што г. мннистар просвете тражи.

III

Прочитано је *писмо г. министра просвете и црквених послова* од 23. ов. м. ПБр. 5216. којим се шаље Главном Просветном Савету књига : „L'empereur Etienne Douchan de Serbie et la Péninsule balkanique au XIV-me siècle“ од г. *Стојана Бошковића* заједно са писмом пишчевим и тражи се мишљење саветско о томе : хоће ли бити уместо и корисно да министарство од ове књиге откупи извесан број и употреби на поклањање ученицима виших гимназија и реалака ради награде за одликовање у наукама.

Пошто су и писац и дело му добро познати већини чланова Главног Просветног Савета, то је одлучено да се ово дело г. *Бошковићево* може примити за поклањање ученицима V, VI и VII разреда гимназија и реалака и за потребу библиотека по средњим школама.

IV

Прочитан је реферат г. *Ђ. Козарца* о рукопису „Немачка Граматика за средње школе“ од г. *Мите Живковића* суцајента.

Реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Част ми је известити, да је г. Мите Живковић, супленат београдске гимназије своје дело „Немачка Граматика за средње школе“, према одлуци Главног Просветног Савета, поправио по мојим примедбама.

1. Јуна 1886. год.

У Београду.

Ђ. КОЗАРЦА

директор гимназије београдске

За овим је прочитан реферат о истоме делу од г. Момчила Иванића.

Реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Прегледао сам понова Немачку Граматику од г. Мите Живковића и уверио сам се да је, према одлуци Главног Просветног Савета, по мојим примедбама поправио своје дело, и то : изоставио нека правила и сувишне примере, а нека правила изменио ; дотерао неке граматичне називе према српској граматици и исправио грешке у српском језику.

Извештавајући о томе Главни Просветни Савет, част ми је назвати се

15. Јуна 1886. год.

У Београду.

Понизни

Момчило Иванић

професор београдске реалке

Пошто је писац исправио дело по ранијим примедбама г. г. референата, то је Савет одлучио да се „Немачка Граматика за средње школе“ од г. Мите Живковића може примити за школску књигу и штампати о државном трошку. Награда писцу одређује се по сто (100) динара од штампана табака.

V

Прочитан је реферат г. Ђ. Козарца о рукопису „Немачка читанка за I разр. средњих школа“ од г. Мите Живковића суплента.

Реферат гласи :

Главном Просветном Савету

Прегледао сам „Немачку читанку за I разред средњих школа“ од г. Мите Живковића, коју ми је Главни Просветни Савет с писмом од 15. Маја о. г. СБр. 22. изволео послати на оцену.

Читанку, као практични део граматике, саставио је писац према захтеву новог програма за немачки језик и удесио по параграфима своје „Немачке граматике за средње школе“.

Читанка је добра и може се примити за школску књигу, само би, по моме мишљењу, ваљало

1-о именице, придеве и прилоге на 2-ој страни XII-ог рукописног табака сложити у ступце, као што су сложене и остале „речи за примере“ у истом рукопису, и

2-о немачку реч „lobenswerth“ српски исказати згодније, јер „похвале достојан“ није народна реч.

И једно и друго може писац извршити при штампању самога дела.

8. Јуна 1886. год.

У Београду.

Ђ. КОЗАРЦА

За овим је прочитан реферат г. Момчила Иванића о истоме рукопису, који гласи :

Главном Просветном Савету

Према одлуци Главног Просветног Савета, СБр. 22. од 15. Маја ове год., прегледао сам Немачку Читанку за I разр. средњих школа од г. Мите Живковића, и нашао сам : да је ова читанка подешена према Немачкој Граматици од истога писца, као њен практични део, и да одговара теорији, која се последњим пројектованим програмом изискује за овај предмет у I разреду средњих школа.

У српском тексту приметно сам само једну ненародну, према немачкој lobenswerth сковану реч : „похваледостојан, похваледостојно“. Ако се не би хтело јако удалити од речничнога превода, могла би се та немачка српски превести двома речима : *хвале вредан, достојан...* (под 2. у српском тексту) и : *похвално, или : ваља похвалити* (под 3. у српском тексту).

Извештавајући о томе Главни Просветни Савет, част ми је назвати се

Понизни

Момчило Иванић

професор београдске реалке

За овим је летимице прелистан рукопис пишећ, и неколико чланова изјавили су сумњу, како не би било корисно писати и примати на овај начин читанке за поједине разреде. Даље, нађене су и у рукопису такве погрешке из којих се види, да дело има и правописних погрешака и да није удешавано за српску децу, већ је више израђен по угледу на какав буквар за немачку децу.

Пошто је у овоме правцу већина чланова исказала своје мишљење, стављен је на гласање предлог г. г. референата и једногласно би одлучено да се мишљење г. г. референата не може усвојити.

За овим је стављен на гласање предлог г. Ст. Д. Поповића т. ј. да се дело овако какво је одбаца, пошто се због неподесности своје не може усвојити за школску књигу, и једногласно би одлучено да се дело „Немачка Читанка за I разред средњих школа“ од г. Мите Живковића одбаца.

Референтима је одређен хонорар свакоме по двадесет (20) динара.

VI

Саслушан је усмен реферат г. г. Љубе Ковачевића и Јов. Борђевића о карти Краљевине Србије, коју је израдио г. Рихтер инжињер и географ из Герлица.

Референти су нашли :

1. Да је карта са техничке стране по њиховом мишљењу врло добро израђена ;
2. Да је рађена по познатој карти аустријског генералног штаба и да има исте добре и рђаве стране ;

3. Да се аутор није при изради ове карте користио новијим картографским радовима као што су н. пр. карта руског генералног штаба и парцијелни радови српскога генералнога штаба ;

4. Да је аутор при транскрипцији умножио погрешке карте аустријскога штаба у толико, што је употребив ћирилицу место латинице и неразумевајући добро ову прву, избележио погрешво и наопако многа тако позната имена места, као н. пр. Сорјуге место Шеврљуге ; Стубице место Штубик ; Требен место Гребен ; Усје место Ушће ; Ервали место Хрвати ; Тријаци место Трџаци ; Булада место Рукладе ; Кошници место Кошинци и т. д.

Према овоме, г. г. референти предложили су : да би се карта могла и требала примити, али да се иста претходно што је год могуће боље поправи према њиховим примедбама. Тај посао да се писцу карте не поверава, пошто га он извршити не може, него да се поправка овде изврши од лица, која би Савет изабрао и која би могла ову поправку и са једне и са друге стране извршити.

Главни Просветни Савет усвајајући мишљење г. г. референата, одлучно је да се ова карта упути Анти Алексићу и да се он умоли, да је прегледа и оцени поглавито са техничке стране и да Савету о томе реферује. Дотле пак, да се не доноси никаква коначна одлука о овој карти.

Г. г. референти изјавили су : да за прегледање ове карте не траже никакав хонорар.

С тим је састанак закључен.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

ЧЕТВРТИ ДЕО

НЕОГРАНИЧЕНИ КРАЉЕВИ

ЛУДВИГ XIV (1643—1715).

1. Француска и Немачка

Жалосне последице тридесетогодишњег рата, које су снагу немачкога царства из корена упропастиле, показаше се тек тада кад у Француској дође на престо неограничени

владар, који беше властољубив и поносит и на то иђаше, да све суседне државе ослаби и да их направи зависнима од Француске. Лудвиг је већ као шестогодишњи дечко крунисан за краља, али до његовог пунолетства владала је као намесница мати његова. Већ у четрнаестој години Лудвиг се у парламенту прогласио за пунолетног и отпочео је

владу, која припада међу најсјајније у француској историји, али која је јадни народ из темеља упропастила. Сад су отпочели ратови један за другим, који су упропастили најбољу снагу Француске, која је тада у трговини и индустрији сјајно напредовала.

Помоћу министара Ришељи-а и Мазарина беше скрхана самосталност племства. Парламенти, који су порезе прописивали и одобравали, морали су радити што је краљ хтео. Кад се парламенат један пут усудио, да не одобрава претеране захтеве круне, млади Лудвиг, који је у Сен-Жермену у лову био, дојури одмах у Париз и у ловачком оделу са бичем у руци јурне у салу парламента и тако подвикне господи посланицима, да су они морали одобрити све што је он хтео. Воља једнога беше закон за све. Кад су краљу једном говорили о обзирима државним рече он са свим дрско: „Ја сам држава“. Није никакво чудо, што су се цареви и краљеви пред њим савијали, јер на његову реч цела војска стајала је уз њега.

Друкчије је све то било у Немачкој. То беше трун са стотину глава, где сваки кнез или херцег представљаше краља. Нико не хте покоравати се цару и радити што год за царство. Саме поједине богате фабричке и трговачке вароши покушавале су да подигну и увећају независност своју.

2. Курфиршт Браденбуршки против Лудвига

Године 1672 Лудвиг је на најнеправеднији начин напао на Нидерландију, а немачки кнежеви на Рајни беху заслепљени и не притекоше јој у помоћ. Јадни Нидерландјани били су у највећој опасности, да ће их силни Французи прегазити и узалуд позиваху своје суседе у помоћ. Само курфиршт браденбуршки Фридрих Виљем, који се плашио за своје вестфалске земље, усуди се не само да са целом војском пође у помоћ, него се још трудио да и цара покрене.

Холандјани су му били обећали голему новчану потпору. Али како се горко морао кајати! Он није знао, да је царев министар, кнез Лопковиц, потилаћен од Француза, и да је ђенералу Монтекукули-у издао тајно наредбу, да се са Французима не упушта у борбу. Пун надања, да са немачком храброшћу учини крај француским разбојништвима у Холандији, здружи се он са аустријским војсковођом у Халберштату и продре у Вестфалију. Али Монтекукули убеди курфиршта, како би много корисније било да иду у Мозел, да тамо сирече улазак Француза и да се тамо споје са Холандјанима, па ће Французи бити принуђени да напусте и Вестфалију и Нидерландију. Фридрих Виљем, поштујући ауторитет великога војсковође послушао је његове савете. Кад је требало прећи преко Рајне онда се Монтекукули одрече тога задатка под изговором, да његови ђенерали нису за њ' дорасли. Уморену војску поврати у Вестфалију, али глад и друге тегобе намораше га да се још даље натраг повуче. Тако је узалудним маршевима сатрвена једна добра војска и то неверством једнога издајника!

Курфиршт не само што је осрамоћен, него је изгубио војску и није од Холандјана добио обећану новчану помоћ. Французи опљачкаше многе покрајине и освојише неке градове. Холандјани су били принуђени да тешким жртвама откупе мир.

3. Освајачки рат против Немачке

Лудвиг XIV гледао је ову немачку неслогу смејући се и правио је најнеуљудније шале и изазивања. Немачка трговачка имања на Рајни заузета су без икаква узрока, рајнски мост код Штрасбурга спаљен је, а десет вароши у Елзасу, које су по уговору изриком припадале царевини, узели су Французи без икаква повода под своју власт. Све ово догађало се за време мира. Али Лудвиг је и даље хтео да дражи цара Лео-

полда, да узме још и целу Лотарингију и да он је закључи мир као и вестфалски.

Што је Лудвиг XIV својим понашањем намеравао, то се и догодило. Цару није допуштао образ да и даље ћути. После многих узалудних објашњења следовала је објава рата. (1673). У Августу подре Монтекукули са 33.000 људи на Мајну. Генерал Тирене изађе му на сусрет јер је знао, да сирота Немачка као и свакад мора бити позориште опустошавања. Обе се војске сусреташе и аустријском војсковођи испало је за руком да тако притесни непријатељску војску да би је лако сатрти могао, да није од издајника Лонковица добио тајну заповест да се не упушта у битку. Тирене срећно измаче и на своме путу кроз Пфалц остави најсвирилије трагове француског беснила. Пошто је се тако срећно избавио потуче он Немце код Холцхајма. Лепа рајинска земља морала је скупо платити неслогу царства. На заповест француског министра рата Луво-а спаљене су све вароши и села до темеља, људи су гоњени као стока, а цела граница међу Француском и Немачком претворена је у пустињу.

Фридрих Вилем беше већ на путу са 20.000 људи, да притекне Аустријанцима у помоћ, али они су хтели сами однети славу и раније су се упустили у битку.

4. Велики курфиршт код Фербелина (1675)

И сад је велики курфиршт скупо платио свој патриотизам. Лудвиг XIV ступи у савез са Шведима и наговори их да пређу границу и да упадну у курфирштову земљу. У Децембру 1664 подреше Шведи под својим фелдмаршалом Врангелом у Фоморанију и Брандбург и ударише највећу ратну порезу у обе провинције. Лудвиг триумфоваше. Он је мислио да је пронашао красно средство да раздвоји царску војску. Али он се варао. Фридрих Вилем писао је своје наме-

слику у Бранденбургу, да га Шведи својим упадом неће навести на поверство својим савезницима. Он је сажаљевао судбу својих поданика, али им је саветовао да буду стрпљиви док им он са целом својом војском не стигне у помоћ. По том усред зиме отпутовао је у Хаг сам, да се споразуме са Нидерландцима и да покуша да покрене цара у Вечу и краља данског противу Шведа. Али оба му отказаше помоћ. И на сабору у Регензбургу узалуд се трудио да себи нађе савезнике. Он остаде усамљен. У почетку Јула 1675 најбржим маршем пређе он преко Елбе и стајаше пред *Ратеновим*. Шведи се страшно изненадише кад видеше да су са свих страна нападнути. Већина их је била исечена, а остатак побеже у главни стан. Шведи из осталих места хтели су бежати али кад су им путеви пресечени зауставише се код *Фербелина* и ту заузеше згодан положај. Принц Хомбурички први је напао, али је био са свим опкољен. Курфиршт похита тамо са својим пешацима у најбржем трку. Курфиршт брзо прегледа положај и на једном брежуљку, који не беше још поседнут, намести топове, којима је гађао непријатеље. Курфиршт поможе принцу, али сам дође у опасност. Шведи бесни навалише на брежуљак и већ потискоше неке чете. Тада курфиршт похита тамо и сам стаде пред војску, која не имађаше више официра. „Куражно“, викну он, „ја сам ваш кнез, сада ваш вођа, ја ћу победити или јуначки с вама умрети!“ Тада јурнуше Немци јуначки на непријатеља и Врангел се повуче у Фербелин. Сви топови и пртљак падоше непријатељима у руке.

То беше веома знаменита битка. Она је била прва коју су Брандбуржани од непријатеља добили. Сам Монтекукули заповедио је да се три дана светкује у част победе. Од плену даде курфиршт две хиљаде кода и небројено стоке осиротелом народу. У Берлину су га дочекали са највећим

одушевљењем и ту је благодарио Богу на победи, рекавши и ово: „То је била божеја воља, што сам учинио“.

5. Лудвигова нова присвајања

Међу тим храброме курфиршту није много помогла његова храброст. Кад је прављен мир цар је морао Шведима оставити све, што су узели. Француска узме графство бургундско и тврђаву Фрајбург. Немачки кнежеви нису ни питани, а Фридрих Виљем није се могао више сам противити. Он је морао уступити Шведима Поморанију, коју је једва од њих отео.

Освојењем неких немачких покрајина Французи су постали још грабљивији, они су хтели још више. Лудвиг покушавахе да продужи своја освојења на миран начин.

Један члан парламента у Мецу казао је министру Луво-у, како би велики краљ с правом могао узети целу леву обалу Рајне. Луво-а је држао овај говор у почетку као лакрдију, али кад је мало боље размислио увидео је да је врло уместан. Он саопшти овај предлог краљу, који одобри да се цела лева обала Рајне без борбе узме.

Ствар је извршена у најбољој правној форми. Постављене су биле четири комисије које ће извидети, које земље по вестфалском и нимвегском миру припадају Французима. Може се мислити шта су радила ова господа комисији. Она су око 600 вароши, села и замака присајединила своме краљу. Овај заповеди да се солтзеници тих земаља одмах позову да подложе заклетву верности новом војсковођи. Кад они не дођоше онда се објави, да су изгубили право на имовину. Узалуд су они јавно протестовали. Лудвиг беше тужилац, сведок, судија и извршилац, — све у једној личности. Јест неуљудни Луво-а правдао је ову отмицу тиме, што су збачене оне комисије, које су тако решиле. Увређени су се жалили немачком сабору. Али сабор у то време није се могао лако ни сасгати. На послетку сабор се са-

стаде у Франкфурту, куда и Лудвиг обећа послати своје депутате. Али докле су се тамо немачки посланици борили како ће по старешинству и достојанству седети, Лудвиг заузео *Штразбург* и *Казале* кључ у Немачку и Италију. Он заповеди да се грађани разоружају а варош да се утврди. Епископ прими краља у цркву са овим речима: „Господе, сад допусти да твој слуга у миру умре, јер су очи моје виделе избавитеља.“ Тако ова варош отета је од немачког царства, а о њој је цар Карло V миловао рећи: „Кад би Турци пред Вечом и Французи пред Штразбургом стајали, ја бих пре притекао у помоћ Штразбургу“.

6. Турци опсађују Беч (1683)

На скоро је хтео, као што се Лудвиг и надао, и други кључ немачкога царства на Истоку, царска врсстоница, Беч пасти. Лудвиг, који је непрестано радио да оштети немачку, надражио је Турке да ударе на цара Леополда. Од почетка до послетка хтео је он или својим сопственим оружјем или наследним непријатељима хришћанства да разруши Немачку. И то је био човек који је носио титулу „свехришћански краљ“. Његоз тајни план био да се на један пут оснажи и да тада свога сина крунише за немачког цара. Због тога су његови посланици непрестано у Цариграду наваливали на Султана Мухамеда II, да са царем зарати. Царева сопствена погрешка отвори пронасти стазе и богазе.

Ево шта се догодило. Леополд је допустио језујитској странци да евангеличку веру у Угарској истреби и да све, који су се држали те вере на све могуће начине киње док их у католицизам не поврате. Немачка војска била је посела земљу и угушивала сваку помисао на буну. Али Угри се подигоше за своје право и један дрзак човек, *Емерик Текелија*, стави се на чело буне да силу силом сузбије. На скоро се цела

Угарска побуни а Лудвиг потпомагаше буну помоћу својих посланика. Текелија се баца у наручја Турцима, само да би угарску круну метнуо на главу, па ма и као турски вазал. Велики везир Кара Мустафа (1683) пође с војском од 200.000 људи кроз Угарску право на Веч у нади да га отме и да га направи својом престоницом. Двор побегне на врат на нос у Линц, праћен јавним клетвама поданика, који су све зло с правом рђавој влади и слабости царевој приписивали. Многи становници Беча тражили су такође свој спас у бегству.

Но ипак немачка верност и јуначко самопрегоревање срећнога краља *Собјеског* избави све. Франачки и швалски окрузи и курфиршти баварски и саксонски послали су цару своје војске у помоћ. Јован III саксонски курфиршт сам је лично предводио војску. И од највеће користи било је то, што је заповедништво пад савезничком војском предато херцегу лотрингинском Карлу, једноме од највећих војсковођа тога времена. Али пре него што су се све ове војске могле сјединити да заједнички нападну на непријатеља, Кара Мустафа био је одавно престоницу опсео и нападаше је са свом жестином и беснилом. Ведеми и зидине вароши биле су у рђавом стању. Турци су продирали све ближе. Што је год оружје носити могло то се наоружало. Осим грађанске одбране посада имађаше 22.000 људи. Предвођени јуначким графом *Штаренбергом* борили су се као лафови, крв је текла рекама, а Кара Мустафа доводио је нове трупе у бој. Он се беше заклео пророку да ће варош са земљом сравнити. Топови су непрестано грмели, а улице Беча биле су испуњене мртвацима и полуизгладнелим људима. Десетог Септембра беше очајно стање у вароши и Штаренберг похита на Стеванову кулу да ракетлама да знак крајње невоље. На врху Леополдовога брега угледаше Бечлије где се лепрша црвена застава, ракета од-

лете у висину, а то беше знак скорог избављења.

Сједињена војска крену се с брега. Јован Собјески, краљ пољски јави се у војсци херцеговој са 12.000 коњаника и 3000 пешака. Пет топовских метака дадоше знак за битку. Свака путања, сваки пролаз брањен је од Турака са презирањем смрти. Пољаци на левом крилу, херцег Карло на десном продирали су незадржано напред. На ново окуражене Бечлије јурнуше из својих зидина опет на непријатеља. Али победа се још колебала. Кара Мустафа је беснио као зграновник, што му се сигуран иљен хоће да измакне. Он заповеди да се убијају у војсци они који одступају, а у исто време посече око 30.000 хришћана, који су као робље требали да буду одведени. Али Мусулмани нису могли одолети хришћанској храбрости. Око шест сахати у вече битка је била решена. Турци јурнуше у дивље бегство остављајући победиоцима свој логор са свим благом својим. Триста седамдесет топова, ратна каса са више од два милијуна талира, прекрасни шатор великога везира, који је оцењен више од 400.000 талира, све је то пало победиоцима у руке.

Избављени народ шиљао је Богу свесрдне молитве благодарности. Име Јована Собјеског, Карла Лотрингијског и Штаренберга помињао је сваки живи и они и данас живе у благодарном потомству. После два дана врати се цар из Линца, али народ га и не погледаше, већ сваки гледаше благородног пољског краља Собјеског. — Вест о избављењу Беча тако је дарнула Лудвига XIV, да три дана из своје собе није излазио. Он је Турке потпомагао новцем, официрима, инжињерима, израдио им план за опсаду Беча и тако је сигурно рачунао на освојење престонице, да је само чекао време кад ће престрављена Немачка склопити руке пред њим. Тада је он хтео да посредује

и своме сину да изради царску круну. Сви ови сјајни изгледи сад беху на један пут разрушени.

7. Лудвигова паликућства у Пфалцу.

Кад је умр'о курфиршт Карло II (26 Маја 1695) у Хајделбергу без наследника и кад је херцег Филип Виљем хтео по праву да наследи престо, онда Лудвиг похита да лепе дајинске земље приграби за себе. Он је то учинио под изговором, што је жена његовог брата, херцега орлеанског Филипа, *Јелисавета Шарлота*, сестра умрлога курфиршта.

Године 1688 Септембра 24. Лудвиг објави Немачкој рат и одмах продре француска војска преко Рајне. За кратко време беху Пфалц, Баден и Витенберг поплављени француском војском, која није ништа штедила. Убиствима и пљачкању није било краја. Заповедник је издао кратку и јасну заповест *да треба Пфалц сипалити*.

За неколико дана Французи освојеше многе вароши и поналише их. Пре него што су дошли у Шпајер покушали су да умире грађане, којима су унапред послали једнога официра. Његово посланство гласило је: ако се варош добровољно стави под заштиту краљеву и прими војску, онда ће се поштовати њене слободе и права и грађанима се неће учинити никакво зло. У противном случају употребиће се сила.

Престрављена варош предаде се, отвори Французима капије и прими војску на становање. На скоро сазнадохе грађани шта је велики краљ намислио. Лудвиг је заповедио да се зидови и куле, праствара заштита и понос вароши, сруше. За овај срамни посао силом су употребљени обитаоци вароши. Преко зиме Французи су остали у вароши. У пролеће оставише варош, али не за то да је из благодарности према обитаоцима ослободе терета већ да је спале. Крајем Маја објављено је да је краљ заповедио да се цела варош са кућама, црквама и манастирима спали.

Трећи дан Духова Французи одегнуше и варош одмах огрезу у пламену. Млазови пламена извијали су се у небо и захватили су стародревни царски дворац, и све скуповности које су у њему биле пропале су. И саму царску гробницу вандала нису оставили на миру. Ненасити за сребрним и златним украсима разбијали су мртвачке сандуке. Мртво тело цара Албрехта извадише из сандука и кости побацаше. Иста судба постигла је и кости једне царице.

Исте године постигло је беснило овога паликуће и несрећни Хајделберг. Тек што су Французи стигли у варош одмах су отпочели убијати, пљачкати, отимати, бешчастити и грдити становнике. Они, који су се сакрили у замке и нису одмах дошли натраг били су сви на месту исечени. „Над многим, готово подумртвим људима, извршили су ови западни Турци такве свирепости и насиља која никакво перо није у стању описати“. По што је десет регимената опљачкало варош, онда је варош запаљена а за десет сахата била је у камен и пепео претворена. Остали несрећни становници били су одатле расељени (у Хајлброн).

Док се овако догађало у вароши, није боље прошао ни лени, прекрасни замак. Источна кула бачена је у ваздух, а по том је замак запаљен. Дивље хорде појуреше у сале и опљачкаше све благо, које је овде од старина било нагомилано. Ту су разрушене и неке вештачке израђевине. Свехришћански краљ одобрио је све што је његова јуначка војска урадила. За спомен тога догађаја краљ је излио медаљу са натписом:

Што краљ заповеда то се врши.

8. Принц Јевђеније, благородни ритер

Пошто је Лудвиг од Нидерландије и немачког царства оценио неке пределе а рајинске области претворио у пустињу, по што су његове војсковође задобиле победу за победом над савезном Халандијом, Енглеском,

Шпанијом и Аустријом, тада, кад његова гордост и његова сила беше достигла врхунац: тад беше близу и његов пад. Један Француз по рођењу осветио је неправде, које је цар и царевина претрпела од француских тирана.

Јевђеније се родио у Паризу 1663 год. и био је син Јевђенија Морице титуларног графа од Соасона. Због његовог слабог телесног састава дечко је био одређен за духовника. Он је рано и са великом ревношћу учио грчки и латински и Лудвиг XIV који га је чешће виђао називаше га шаљиво „игуманчић“. Али младић омрзе богословске науке, и од свих књига, које су му до руку долазиле најрадије је читао Историје, у којима су описивана ратна дела великих јунака. Како је његов отац рано умр'о беше му мати принуђена да остави двор и да се пресели у Нидерландију. Њени старији синови већ су били старешине у војсци. Један пут и Јевђеније мољаше да иде у војску, али краљ који га презираще због малог узраста, правио је шале и заповеди да му кажу до он може бити само калуђер и ништа више.

Јевђенију беше двадесета година кад је чуо о новом рату са Турцима. Више незадовољних официра употребише ову прилику да ступе у аустријску службу и да се боре противу неверника. Цар Леополд прими их с радошћу. Млади Јевђеније тако се јуначки борио да га је цар поставио за командира једне регименте драгонера. Царски војници су се често подсмевали његовом малом узрасту и његовом оделу.

Али јунак је умео брзо стећи уважања. У рату с Турцима он је отишао искусном ратнику Лудвигу Баденском и још славнијем од њега херцегу Лотрингијском. Он се у рату тако одликовао, да је херцег кад се вратио с њиме у Беч представио га цару овим речима: „У овом младом јунаку развија се први војсковођа овога столећа“. Ове

су се речи испуниле. За неколико година Јевђеније је постао генерал фелдмаршал и побеђивао је најбоље војсковође Лудвига XIV тако, да горди краљ имађаше големе невоље да се опет измири са тако великим непријатељем. Он му је нудио намесништво над једном облашћу, достојанство маршала Француске и пензију од 2000 лујдора (40.000 динара) годишње. Али принц је с правом сматрао земљу, која га је тако љубазно примила, као своју отаџбину и одговорио је француским посланицима; „Одговорите ваљем краљу, да сам царски фелдмаршал, који није мањи него француски маршал. Новаца ми не треба. Докле год будем служио мога господара дотле ћу тога доста имати.“ И донета овај велики човек с благодарношћу је остао веран до смрти царској аустријској кући.

Спољашност овога јунака није више падала у очи. Његово мало, лако и врло окретно тело задобило је ратним теретима извесну чврстоћу. Бледа боја његовог дугуљастог лица претвори се у мушку, црномањасту. Он је држао тело врло правилно и свакога, који му што говораше, гледаше право у очи. Његов глас био је при командовању јак и разумљив, а иначе је говорио лагано и смишљено. Нос му беше дугачак, а очи црне и ватрене. Његова црна коса брзо је проседела.

Јевђеније је био врло скроман и човечан и свачију је заслугу радо признавао. Он је називао на најмању ситницу и његови официри бојали су се исто тако његовог страшног памћења. У највећој жестини у битци он је остајао присебан и миран. Шта је страх то он није знао. Рад му беше највећа награда. Док је још био снажан требало му је само три сахата за спавање. Забава му је била изучавање Математике, Историје и Философије. Чак и у својој старости знао је он из старих историјских књига читаве стране на изушт. Цео распоред за нападаје

и опсаде правно је сам својом руком. Војници су га волели и чудили му се. Али и он је тако штедео своје људе да без нужде није хтео жртвовати ни једног јединог. Војнике је чувао особито зими и кад наступи оскудица он је радије давао своје повде него што је допуштао да се војницима не изда дневница. Због тога је у служби захтевао тачност и строгу послушност. Бегунце је често убијао својом руком у самом бегству.

Ратни савет у Бечу, који је хтео да пропише сваки корак великом војсковођи, спречавао је најбоље ратне операције. Тако је он био варедио да принц Јевђеније ништа не предузима док се Турци не повуку преко Тисе у Сенту. Али Јевђеније не послуша наредбу већ нападе Турке баш кад су преко реке прелазили и задоби тако сјајну победу да је 30.000 Турака остало мртвих и 6000 заробљено. Битка је свршена тако, „да се сунце задоцнило да својим последњим зрацима објасја најдивнију победу царског оружја“, као што вели Јевђеније у своме извешћу које је послао у Беч.

Кад је битка отпочела стиже посланик од дворског ратног савета са заповешћу да се битка не почиње. Али Јевђеније, и не прочитавши заповест, заповеди посланику да чека, докле он није битку задобио. За то су му у Бечу радили о глави, али цар Леополд рече: „Сачувај ме Боже, да казним човека, преко кога ми је Бог толико добра указао.“

9. Рат због наслеђа у Шпанији

Године 1700. (1. Новембра) умр'о је шпански краљ Карло II. Он је био последњи од хабзбурговске породице у Шпанији. Право на престо полагала је аустријска хабзбурговска породица. Али и Лудвиг XIV такође је полагао право на шпански престо. Лудвиг је био ожењен најстаријом ћерком Карла II, по шпанска принцеза свечано се одрекла права на престо. Баварски херцег Максимилијан

такође је полагао право на престо јер је био род са краљевским домом. Краљ Лудвиг није хтео дражити остале силе па је тражио престо за свога унука *Филипа*. Чим је умр'о краљ Карло, он је узвикнуо: „Нема више за француску Пиринеја“. Лудвиг је послао војску у Шпанију, да је примора на признање новог владоца. Француски принц уђе свечано у Мадрид као краљ Филип V.

Цар Леополд није ово могао мирно гледати и објави Француској рат. Он нађе савезника у новом пруском краљу Фридриху I, који посла 10.000 људи. Поморске државе Енглеска и Холандија због бојазни од Француске надмоћности придружише се савезу. Доцније уђоше у савез Португалија и херцегство савојско. Што је још важније обе велике војске имале су славне војсковође, аустријска принца Јевђенија и британска савезна херцега Малборо-а. Али и Лудвиг нађе савезнике. Два немачка курфиршта, кад им Лудвиг обећа извесне добити, ступише с њим у савез. Тако се отвори један крвав рат, који је до године 1714. на суву и на води вођен.

У месецу Марту године 1701. принц Јевђеније пређе у Италију с војском од 30.000 људи, где се беше утврдио славни француски војсковођа *Катина*. Радосно и поверљиво ишла је војска за принцем до на врх Алпа. Али овде наиђоше на велике тешкоће. Сви кланци били су добро поседнути и Катина држаше у сигурно да Јевђеније неће моћи са толико војске продрети преко планина. Но овом другом Ханибалу не беше никаква планина непроходна. Један веома стрмен брег нису Французи чували. Јевђеније наоружа неколико регимената са потребним алатом. За неколико дана прокопан је кроз стене пут од 6 миља у дужину и девет стопа у ширину. На овај пут понаместана су кола и топови једно за другим, а по том помоћу ужета, витлова и других справа спуштена

у равницу. С чуђењем гледао је Катина како се цео овај воз низ брдо спушта, и пре него што је он то могао спречити, поседнута је равница од Вероне до Еча. Јевђеније га је заваравало међајући своје положаје и најпосле га потуче код Каршије до ноге.

Али и срећни Малборо умео је тако исто побеђивати као и Јевђеније. По што је у Нидерландији заузео утврђена места једно за другим упути се у Немачку и сједини се са Јевђенијем. Главна битка била је код села *Блиндхау* (1704.). Малборо са необичном жестином нападе Французе проби њихове редове и натера их у бегство. Много је теже било за Јевђенија, који се на левом крилу борио противу храбрих Бавараца. Три напада аустријека одбили су они јуначки. Тек при четвртом јуришу, кад је курфиршт видео да Французи бегају, издао је у очајању заповест за одступање. Двадесет хиљада Француза и Бавараца остало је мртвих и осакаћених на бојном пољу, 15.000, а међу њима и француски генерал Талард, беху заробљени. Осем тога све ратне касе, 5.300 кола, 117 топова и 300 застава пале су победиоцима у руке. Французи су бежали преко Рајне, а курфиршт за њима.

На скоро после ове сјајне победе умре цар Леополд, а на престо дође његов син Јосиф I. Овај владалац продужио је рат по вољи свога брата херцера Карла, који је имао право на шпански престо. Француска је изводила своју најбољу војску и војсковође, али узалуд. Битка је ишла за битком. У Нидерландији задобише Јевђеније и Малборо велику победу код *Утенарда* (1707). На скоро за тим Јевђеније освоји француску тврђаву *Лил*, за коју се држало да је нико не може освојити. Овој невољи у Француској придружи се и глад због веома велике зиме. Народ беше у очајању, касе празне а дугови огромни. Тада горди краљ изгуби

кураж и он се смири, по што је тако дуго газио права народа и кнежева. „Радо је он хтео одустати од Шпаније, Западне Индије, Милана и Нидерландије, ако ће се његовом унуку Филипу оставити само Неапољ и Сицилија“. — „Ни једно село од целе шпанске монархије неће се одузети кући Хабзбурговој“, гласио је поносити одговор аустријских и енглеских војсковођа. Лудвиг на ово није могао пристати. Он је чак уступао Елзас и неке тврђаве на савојској и нидерландској граници, али су му и ови предлози одбијени. Његови противници ставили су му тежак захтев, да он мора сâм истерати свога унука из Шпаније. Тада не остаде седом краљу ништа друго, него да још једном напрегне своје силе. Још један пут морао је француски народ да се покрене, и главну команду предузео је искусни маршал *Вилар*. У Белгији, не далеко од *Малилаке*, беше главна битка, најкрвавија у целој рату. Французи су се борили као очајници, на ипак су савезници победили.

Лудвигов положај беше очајан као никад. О њет је он нудио мир, пристајао на све, и обећавао сав трошак око протеривања његовог унука. Надмоћни савезници остали су при своме свирепоме захтеву, да сам деда отпочне рат противу свога унука. Већ беше херцхерцег Карло, као краљ Карло III ушао у Мадрид и победио француску странку (1710), кад два неочекивана догађаја преиначише целу ствар. Јосиф умре (1711.) од богиња и сад беше Карло III за немачког цара и наследника аустријских земаља проглашен. Тако постаде једна сила, која беше опасна за све европске државе. Малборо паде у немилост код своје краљице и морао је дати оставку. На тај начин кад је направљен мир у *Утрехту* (1713.) Лудвигу су понуђени такви услови, каквима се никад није надао. Његов унук Филип V задржа Шпанију под условом да се не сједињује са Француском. Шпанску Нидерландију, Милано и Сарди-

нију задржа Карло, као немачки цар шести, који је на то добио потврду миром у Раштату (1714).

10. Укидање нантског едикта

По што је Лудвиг у младости био веома раскалашан и имао је пуно грехова, постаде он сад смирен. *Госпођа Монтенон*, са којом се он тајно венчао, знала је у опште са Језујитима, преко дворског исповедника, употребити ову наклоност краљу на своју корист. Хенрих IV овај најбољи француски краљ, дозволио је протестантима (хугенотима) нантским едиктом слободу вероисповеди. Ово је одавно био католицима три у оку. Великом Лудвигу представи се сад, да ће заслужити велику милост код Бога, ако ове грешнике (протестанте) намора на праву веру. Њега убедише, да он дотле није никакав потпуни суверен (неограничени господар) докле још два милијуна његових поданика исповедају другу веру. Даље га убедише да мудри Хенрих IV не би ни дао нантски едикат да је имао неограничену силу Лудвигову.

Тада обманути краљ издаде заповест, да се преобраћање у веру отпочне и да се у све провинције одмах пошаљу драгонери и свештеници. За сваког ко није хтео драговољно да се врати у католичанство наређено је да се силом на то намора. Хугеноти су се заклињали да ће и свој живот за краља дати, али да не могу своју веру мењати као какву хаљину. После тога јурну драгонери на њих, наслоне им мачеве на преп и повичу: „умирите или примајте католициштво“. Нечовечни војници становали су по кућама протестантским и нису им остављали на миру ни имање ни породице. Што су поштене и честите породице својим трудом и вредноћом за неколико година стекле и уштедиле то су сада пождерали сурови ратници за неколико недеља. Оне, који нису хтели од своје вере одустати бацили су у тамницу и погубили, а свештенике су на то-

чак метали. Женама, које су читале протестанске (на свом језику) псалме, одсецали су косу. Родитељима су одузимаи децу и носили их у католичку крстионицу, старце су силом и претњама терали на олтар, да тамо по католичком начину приме причешће. Нико није могао побећи ван земље. Границе су биле поседнуте и свакога су хватали као преступника, који није имао насон од епископа. Протестанти су свуда хватани као дивље звериње.

Готово по свима важнијим провинцијама вршена су ова насиља над протестантима. Лудвиг није ништа дознавао о свирепим догађајима. Често су га извештавали да је све мање јеретика и на послетку да је нантски едикат постао сувишан. Најпосле је тај едикат са свим укинут (18. Октобра 1685.) и издат је други. У њему је стајало, да је нантски едикат био издат у намери, да би се што живље радило на сједињењу обе религиозне странке. По што је то већ извршено то нантски едикат није више ни потребан. Оно протестаната што их још има намораће се на послушност. Њима се забрањује сваки црквени скуп. Ко противно буде радио казни се тамницом и губитком имања. Сваки протестанат који би се хтео селити и сваки проповедник који се за 14 дана не би иселио, прогнаће се на морске лађе у заточење.

После оваког закона тек отпочеше права свирепства и подземне тамнице напунише се несрећницима, који се не моглоше превити да пређу у католичку веру. Очајање гоњених достиже свој врхунац. Али сила је приморала гоњене да се довијају. И ако брижљиви министар Луво-а беше посео границе опет је 50.000 протестантских породица нашло начина како ће побећи у туђе земље. Како већива бегунаца беху вредни и способни радници, то их протестански кнезови дочекаше радосно. На скоро после њиховог исељења у Инглиској и Немачкој виђаху се израђени

франуски штофови, чипке, шешири и друго што се дотле само из Француске могло доћи. Цело једно предграђе Лондона било је насељено француским радницима свиле. Принц Виљем Орански и херцег Савојски примише читаве чете француских бегунаца, а курфиршт брандесбуршки Фридрих сам је примио 20.000 њих, који су били најбољи учитељи његовим поданицима у непознатим и корисним вештинама и занатима.

11. Двор и домаћи живот Лудвига XIV

Лудвиг је највише живео у Версаљу, где му је био најкраснији замак за уживање. Тамо је се он преселио одмах првих година своје неограничене владе, јер му се Париз није допадао због ужасне гунгуле. Он се окружи таком сјајношћу и таким раскошством како се само прича у арапским причама. Његов двор, који је имао непрестано свечаности беше на несрећу углед за све земље, по којима су велики и мали дворови уређивали своје дворове. Било је по нешто, што је Лудвиг уређивао, неукусно, непријамљиво и неприродно, као н. пр. краљеве баште, у којима су дрва са свим друкчије обрезивана него што су по природи итд. Он је често себе упоређивао са царем Августом, не са свим без основа. Међу окићеним и најодабранијим по изгледу дворанима Лудвиг је био увек најкраснија појава. Изглед му је био леп и примамљив. Његово опхођење беше тактично, потпуно и мудро, а свака његова реч примамљива и духовита. Силу, коју је преко других својом личношћу употребљавао, познавао је он добро, Цела његова околина морала је у оделу, у покретању и поздрављању, при јелу и при молитви, у цркви и у позоришту, на страни и при картању, изучити извесна напред прописана правила, која су се називала *етикета*. Шпанско италијанска ношња беше са свим измењена. Кратак огртач замењен је фраком, а преник такође једним дугачким преником.

Панталоне су биле кратке до колена, а колена и нога одевена је била свиленим чарапама. Али што је највише у очи падало, беше барока, једна огромна гомила косе од стотину ковџика, која се метала на ошишано теме. Исто тако и женске су се китиле много и неприродно. Оне су се више старале да изгледају надувене и накићене него љубазне. Од прашкова и помада природна коса једва се могла распознавати. Исто тако и природна боја лица тешко се распознавала од белила и руменила. При том одело је се мењало непрестано. Слуге и служавке такође су се китиле. Мода је се ширила од Париза и Версаља по целој свету и чинила је те је остали свет подражавао као мајмуни Французима и Францускињама.

Одело је морало бити удешено према ходу, и свима другим покретима. Отуда посташе и разне врсте комплимената, клањања, сагибања. Људи више нису ишли као дотле у цинелама, већ су ишли ситно као и жене у лакој обући по лакованим патосима. Било је одређено колико корака при уласку треба учинити, па да се један пут поклонити итд. Ова смешна усиљеност и кићење више су занимали краља Лудвига него државни послови и рат, о чему су се бринули његови министри, но који су опет морали чинити оно, што је он хтео. Јест он је бестидно присвајао себи похвале гладних песника и отимао славу својим војсковођама за извојеване победе. Његов живот налик је са свим на живот источњачких владара.

До 15. века људи су се верно држали природе, јер су дању радили, а ноћу спавали. То се најпре преиначило у јужним земљама, Италији, Шпанији и Француској. Код Лудвига XIV. био је овакав поредак. Око осам часова будио га је први служитељ. По том је улазила к њему главна дворска управитељица, да га по старом сујеверном обичају пољуби. После ње улазила су његова два лекара да га истрљају и да му

даду другу кошуљу. Кад се то сврши уђу два племића те му један дода освећену воду а други књигу молитвослов. По том остане неколико тренутака сâм, докле опет не позове све унутра. Сад кад је већ устао додаду му спаваћи огртач и по том се соба напуни принчевима, официрима и другом господом. У њиховом присуству облачи он чараше и обућу, брија се и намешта бароку. Том приликом од важнијих ствари највише је говорио о лову.

Тек после свега овога почиње право облачење при коме му велика господа додају по комад одеће. Кад се обуче онда настаје општа молитва. После молитве ишао је краљ у свој кабинет а с њим и сви остали, а неки су га опет тамо дочекивали. Ту је издавао своје заповести и отиуштао госпуду, а код себе је задржавао синове и њихове дворјане. Тада се водио разговор обично о новим грађевинским пројектима и томе подобно. Затим је краљ ишао на службу у двореку капелу, где су морали присуствовати сви дворјани. Да би се боље видело дворјани су метали преда се нека светлила. После службе долазили су краљу министри на тајно саветовање. Око један сахат био је ручак. Краљ је седео сâм у својој соби за четвртастим столом, у присуству свога брата, својих синова и унука, који су стајали и гледали. Господа су га служила, а брат му је додавао од времена на време убрисач (сервијету), и по некад је добијао дозволу да седне.

После ручка краљ је ишао у свој кабинет, ранио је кучиће, играо се с њима или се разговарао са госпо.ама. По том се на ново облачио и извозио се у шетњу. По повратку је опет мењао одело и пуштао себи љубимце и госпуду из двора. Кад се краљ венчао са госпођом *Менгеном*, он је сваки дан ишао к њој у собу. Ту су стајале две наслобаче (столице) са обе стране камина, од којих на једној сеђаше она, а другу заузме краљ и на једном сточићу имађаше своја

писма. Овамо су по некад позивати и министри и они су морали стајати. И ако је тада госпођа читала и плела и чинила се да је се ништа политичке ствари не тичу, ипак је она пажљиво пратила цео ток разговора, ма да је ствар у напред са министрима претресла. Ако краљ у нечему не попусти, онда она удеси те се ствар одложи за други пут.

Око десет часова у вече бивала је вечера и тада се морао појавити цео двор у потпуном сјају свом. После јела краљ је обично још неко време остајао у соби за ручање наслоњен леђима на један дирек, а око њега је био његов двор. По том је одлазио у свој кабинет, где је продужавао незнатне разговоре. По што нарани кучиће, поклони се дворјанима и оде у собу за спавање. За њим су улазиле неке одабраније личности. У њиховом присуству чита он молитву као и јутром и онда се свуче. Пре него што краљ заспи изађу из собе сви.

Овакав поредак био је поремећен само онда кад је краљ примао посланике страних сила, или кад су бивале какве дворске светковине. Тада је бивало све још свечаније и цео двор изгледао је још сјајније. Ту су бивали разни концерти, позориште, ватромет итд. У баштама версаљским врвела су лица разног изгледа. Столови су били са сребрним и златним посуђем. Читави корови певача и сваковрсних вештака били су туна. Често су господа и госпоће дворске навлачиле маске и приказивали се тада у најбогатијем оделу.

Да су се дворјани краљу улагивали на врло безуман начин, то се по себи разуме. Једног вечера Лудвиг је спавао у једноме замку и потужи се херцегу од Антина, да му се велике алеје дрва не допадају, јер му заклањају изглед на реку. У ноћ најми херцег све раднике те исекоше алеје. Кад се краљ пробудио зачуди се кад виде да нема дрва, која је кудио. „Ваше Величанство, ви сте

их осудили, за то не стоје она више“, рече дворјанин. — Исто тако једна велика шума код Фонтенебла није се допадала краљу. Херцег тајно узне раднике, заповеди да се сва дрва престружу и при једној шетњи обрати он пажњу свога господара на ову шуму. Краљ опет рече да му се не допада. Тада херцег даде знак и за часак је шума била оборена. Краљ је покушавао да прави стихове, који су му рђаво испадали. Један пут је питао даровитог Боала, да му каже свој суд. Овај одговори: „Ништа није Ваше Величанство немогуће. Ви сте хтели да правите рђаве стихове, а они су испали добри“.

Неколико месеци пред краљеву смрт десило се нешто, што је јако задовољило краљеву сујету. Њему се представи, да шах персијски, који је чуо о славном имену његовог Величанства жели, да с њиме направи савез пријатељства. Цела Француска узруја се при овој вести. Лудвиг заповеди да ша-

хова посланика дочекају на две миље од Париза и да га приме са највећом свечаношћу. Он сам прими га по доласку у свом сјају своје носећи на себи све своје украсе и круну у вредности 12 милијуна динара. Његове трошкове платио је све. Међу тим то није био персијски посланик већ један португалски језујита, који је у Цариграду пуштен из затвора и сад је на то употребљен да слабом и сујетном краљу одигра ову комедију. Кад је краљ ову лаж приметио отпустио је посланика не примивши га на опроштај.

Кад се краљ смртно разболео оставише га сви приврженици и пријатељи, а код њега осташе само два служитеља. Народ који је због њега осиротео, радовао се кад је чуо да је умр'о. Проста светина грдила је и његов спровод и мртваца тако, да је спровод морао ићи неким сокачићима до Сент-Дениса, да се неби што ружно догодило.

(Наставиће се)

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

Александра Бена

ГЛАВА ОСМА

Очигледна настава

(Наставак)

Помоћу очигледне наставе може се основним наукама: Физици, Хемији и другима с том цели приближавати, да би се тако објаснили појмови о материји, покретању, тежини, топлоти и светлости, али како ово треба извести, за то потребује зрелог размишљања. При томе се морају строго одвојити оваке лекције од оних, које носе тип описних лекција за природне науке, на биле оне индивидуалне или опште. И ово је у толико нужније, што између обе врсте лекција има извесне везе или тачака, у којима се оне додирују, пошто у обојима долазе конкретни односи. Тако, на пример, може

се олово узети као основа једне лекције Минералогии, и то или са чисто индивидуалног гледишта, кад се опширно изнесу његове индивидуалне особине, или у опште као један преставник класе метала. Али олово има и своје место у Физици и Хемији, где долазе у обзир: тежина, топлота хемијска једињења и т. д. И у овом је случају олово само један од многобројних објеката, на којима се исто тако могу разложити и објаснити велике физичке снаге. Упливи или последице тежине, топлоте и хемијских појава могу се показати на безбројним примерима.

Пошто се може сматрати као утврђена ствар, да је најбољи и једини савршен пут, којим се могу примерне науке објаснити, обележен у њиховом сопственом методском плану, као што је он представљен у изучавању Физике и Хемије, то за нас постаје питање: како треба да се ради да би се могла она интересантна најважнија правила одабрати и издвојити, која ће одговарати и зрелости ученика, који још није у стању да разуме редовно изучавање тих наука, која, дакле, тек припремају ученика за ово редовно изучавање и поред тога му дају на свој начин и у свом облику и драгоцених поука баш и онда, ако ученик никад не би дошао да редовно изучава те предмете.

Тако је разноврсна и велика корист од оваког изучавања, само ако учитељ буде увек радио по правилном реду, и ако буде у стању да увек тачно одмери у колико и докле треба да обухвати један предмет са обзиром на развитак ученика. Овај ред и поступност у предметима треба да је у њему у свако време жива и будна, и према томе он мора свој рад удешавати баш и у ономе стадијуму, кад, рекло би се, нема никака реда у предавањима. И с тога, међу прве лекције које се односе на физичке законе, треба да се сматра *покретање* као најважнији предмет, и да се објасни на видљивим телима; а предавање о тежини треба да претходи финијим снагама топлоте и магнетизма.

Ако пођемо даље да испитујемо принципе према којима се очигледна настава удешава онда налазимо, да она припада *емпиричком* облику знања, под чиме треба разумети, да се факта потпуно верно и коректно изнесе, али се не објашњавају потпуно, нити се свде на своје законе или последње принципе. Појава прилива и одлива може се у емпиричком облику као што је пре Њутона и била позната у опште са свим потпуно и тачно описати и с тиме ученик упознати, баш и у оном времену, кад он

никако није у стању, да разуме предавање о тој појави с научног гледишта, кад се та појава предаје у свези са законом о гравитацији. Ово се може саопштити као факат, али се не може са свим тачно изложити нити правилно схватити. Јер да се оваке ствари могу схватити и разумети, треба ученик да је упознат и са Математиком и помоћу ње да је и Астрономију изучио. Дух се само доводи у забуну, кад се један узрок само у неодређеном облику спомене н. пр. тежина или електрицитет, а није могуће да се објасни и разуме ушљив и рад тога узрока, како он дејствује. Ништа не вреди кад се каже, да су муња и гром електричне појаве, све докле, докле је сам електрицитет нешто са свим непознато. Али, и поред тога може се држати једно очигледно предавање о грмљавини и грому, у коме би се објасниле најважније појаве тога у свези са атмосфером и другим односима, који ту спадају: наравно, у колико све то може бити разумљиво за ученике. При описивању те појаве може се говорити о великој врућини која обично грмљавини претходи, о скупљању великих маса мрачних облика, о грмљавини и светлуцању муње, о томе, како се грмљавина чује тек после неког времена, по што се светлост појави, које одговара удаљењу, па онда ће се споменути како гром руши и запаљује поједине предмете, здања, животиње и т. д., како с тиме у свези наступи бујна киша, која проузрокује и поплаве. Целим оваким описивањем освежиће се оно знање, које ученици о тим предметима већ имају, а после ће се и њихова пажња за посматрање таквих појава узбудити и изопштравати или описивањем обичних облика муње и њеног дејства, прошириће се круг његових посматрања. Али при томе се не сме зализати у теорију атмосферског електрицитета нити се у опште о њој сме друкчије и више говорити, сем што ће се споменути, да ће ученици о овим појавама доцније више са-

знати. А да ли ће при томе учитељ требати да објасни и овај факат, да звук потребује времена док до нашег ува дође, који је по себи прилично лако разумљив, то зависи од тона наставе. О овоме се може и пре говорити у једној лекцији о звуку и одјеку и онда би се то само изазвало у памћењу ученика кад се говори о муњи и грмљавини и том приликом на једном zgodном примеру још боље објаснило. У сваком предавању из примерних (основних) наука морамо се чувати од претоваривања. Ученик не сме се навући на погрешно мишљење, као да се оно пола туцета природних закона, који се на различне науке односе, може објаснити само на један једити начин. Што све природне науке стоје у свези и неком односу према води, то још није никакав разлог, због кога би било потребно да се све те природне дисциплине морају трпати у једно предавање, и да се оне све морају свезивати са овим јединим предметом (водом). Закони, који се односе на воду, исто се тако они односе и на хиљаду других супстанца, од којих ми неке познајемо још одавно и довољно. О приливу и одливу може се говорити и кад се предаје о води и при томе ће бити свеједно, да ли ће се употребити речи „прилив и одлив“ или ће се обе заменити са речи вода. По свој прилици, најзгоднији би израз био „прилив и одлив океана“. Међу тим право место предавању о овој појави јесте у Физичкој Географији, али оно се може и раније предузети, докле ученик још није почео учити овај предмет. *При бирању предавања за огледну наставу, ми морамо више pazити на принципе, који треба таким предавањем да се изнесу, него на сам текст.* Избор текста долази тек на друго место, и ми не смемо дозволити, да преовлада и

изађе као главна ствар предавања предмет самога текста. Ми можемо узети океан за текст једнога предавања о приливу и одливу, али онда се не смемо упуштати у објашњавање ствари, које се тичу океана, а не стоје у свези са специјалном појавом прилива и одлива. И у предмету о приливу и одливу има јединства, и то је једна целина; и она припада очигледном предавању у основним наукама — то је јединство феномена (појаве). Али тога јединства нема у предавању о океану, осим ако бисмо ми у напред одредили да га само са извесног гледишта посматрамо и за извесну цел.

Предмети, који су за ову врсту предавања подесни, имају друкчије називе од оних који спадају у обадве прве класе очигледних лекција. Има назива, којима се означају природни објекти, као што су: вода, гвожђе, раст, звезда, брег. И оваки су предмети полазне тачке за досадања предавања из Јестаственице, Географије и т-д. Други називи омет изазивају у памћењу снаге, процесе и појаве у свету, као што су: тежина, топлота, роса, привлачна снага, поларноет, дисање. Ова имена означају најподесније полазне тачке за научна предавања, — о којима ћемо и ми сад говорити — премда би се и свако предавање могло довести у свезу и са конкретним односима. Предавање о топлоти може са водом почињати, а предавање о електрицитету може се почети од гвожђа. Али овакав ред у предавању није добар; он има један варљив и привидан изглед, те се чини као да је прост. Свако предавање треба да се узме и сматра за оно, што оно јесте у истини, и да сезначи таким именом, које ће најбоље показивати и означавати његов предмет.

(Наставиће се)

ШКОЛОВАЊЕ ДЕЦЕ РУМУНСКЕ НАРОДНОСТИ

у Краљевини Србији

(Свршетак)

У овом прегледу имамо број становника у ових седам школских општина.

Школска општина	МЕСТА КОЈА ЧИНЕ ШКОЛСКУ ОПШТУ.	СТАНОВНИКА				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
		Б	Р	О	Ј	
Близначка . . .	3	577	338	10	—	925
Жагубичка . . .	1	1014	968	21	13	2016
Јасиковска . . .	3	11	1218	5	1	1235
Крепољинска . . .	2	629	716	7	—	1352
Лазничка . . .	1	11	2066	19	1	2097
Осаничка . . .	1	—	1288	12	—	1300
Сигачка . . .	2	12	870	10	—	892
Свега . . .	13	2254	7434	84	15	9817

У почетку 1882—83. школске године било је ученика

у школи:	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Близначкој . . .	9	20	29
Жагубичкој . . .	31 ¹⁾	64 ¹⁾	95
Јасиковској . . .	3	31	34
Крепољинској . . .	23	16	39
Лозничкој . . .	—	33	33
Осаничкој . . .	—	34	34
Сигачкој . . .	—	22	22
Свега . . .	66	220	286

Од сто становника

походило је школу:	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Жагубичку . . .	3·06	6·39	4·71
Близначку . . .	1·56	5·75	3·14
Крепољинску . . .	3·66	2·21	2·88
Јасиковску . . .	27·27	2·53	2·75
Осаничку . . .	—	2·62	2·62
Сигачку . . .	—	2·50	2·47
Лазничку . . .	—	1·58	1·57
Свега . . .	2·93	2·91	2·91

Из ових размера види се, да је разлика између Срба и Румуна по све незнатна.

Као што смо напред већ казали, било је у овом срезу свега 11 основних школа (10 мушких и једна женска). Кад од овог броја

¹⁾ Међу свима било је ученица 14 и 24.

одуземо 8 школа, онда нам остају још 3 школе са 100 ученика а на 3800 становника, од којих је било 49 Румуна и 37 Цигана, а остали били су Срби.

Према томе походило је ове школе од сто становника њих 2·69.

Кад поредимо све становништво овога среза с укупним бројем ђака, онда излази да је походило основне школе у срезу омољском од сто становника

Срба	њих	2·78
Румуна	"	2·93
у опште	"	2·83

Походило је дакле основну школу од равног броја становника: 100 Срба и 105 Румуна.

Пожаревачки срез имао је свега 17 основних школа са 969 ђака. У 9 школа било је међу ђацима и румунске деце.

Број становника у ових девет школских општина имамо у овом прегледу.

Школска општина	МЕСТА КОЈА ЧИНЕ ШКОЛСКУ ОПШТУ*	СТАНОВНИКА				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
		Б	Р	О	Ј	
Батовачка . . .	1	582	12	21	—	615
Брежанска . . .	1	276	785	17	8	1086
Великоселска . . .	2	1521	436	217	—	2174
Лучичка . . .	4	2221	241	87	—	2549
Малоцрнишска . . .	1	564	87	58	—	709
Пољанска . . .	1	583	884	29	—	1496
Салаковачка . . .	2	622	247	240	—	1109
Трњанска . . .	3	1105	310	27	8	1450
Шањинска . . .	2	1148	219	39	7	1413
Свега . . .	17	8622	3221	735	23	12601

У почетку 1882—83. школске године било је ученика

у школи:	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Батовачкој	37	4	41
Брежанској	33	15	48
Великоселској	83	50	133
Лучичкој	54	7	61
Малоцрнишској	32	14	46
Пољанској	16	31	47

У ШКОЛИ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Садаковачкој	36	13	49
Трњанској	35	18	53
Шапинској	26	10	36
Свега	352	162	514

О сто становника

ПОХОДИЛО ЈЕ ШКОЛУ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
	БИЛО	ЈЕ	УЧЕНИКА
Батовачку	6·36	12·12	6·67
Малоцрњићску	5·67	10·37	6·49
Великоселску	5·46	7·66	6·12
Брежанску	11·96	1·85	4·42
Садаковачку	5·79	2·67	4·41
Трњанску	3·17	5·22	3·66
Пољанску	2·74	3·40	3·14
Шапинску	2·26	3·77	2·55
Лучичку	2·43	2·53	2·35
Свега	4·08	4·07	4·08

И у овом срезу имамо подједнаку размеру односно школовања Срба и Румуна у оним општинама, где је мешовито становништво.

У целој срезу било је свега 27.012 становника и то: 22.125 Срба, 3.518 Румуна, 1.283 Циганина и 86 друге народности.

Ако од овог броја одуземо становништво у горенаведених девет школских општина, онда остаје на 8 школа 455 ђака, 14.411 становника, од којих је било 13.503 Срба, 297 Румуна, 548 Цигана и 63 друге народности.

Кад с овим бројем поредимо број ђака онда излази да је од сто становника у опште походило основну школу њих 3.16. а на по се од Срба њих 3.37.

У целој пожаревачком срезу било је у основним школама од сто становника.

Срба	3·65	ђака
Румуна	4·60	"
у опште	3·59	"

На сто српских ђака долазило је 126 ђака румунских, од подједнаког броја становника једне и друге народности.

Рамски срез имао је свега 21.783 становника, од ових: 16.680 Срба, 4.738 Румуна, 342 Циганина и 23 од друге народности.

Основних школа има само пет, у којима је било ђака српских и румунских. Број становника у ових 5 школских општина налази се у овом прегледу.

Школска општина	Б Р О Ј					
	МЕСТА КОЈА ЧИНЕ ШКОЛСКУ ОПШТ.	СТАНОВНИКА				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Кисиљевска	7	1974	1441	68	—	3483
Макачка	2	1438	446	16	—	1900
Рабровска	4	718	1196	14	—	1928
Рамска	1	87	200	—	2	289
Средњевска	3	763	640	8	—	1411
Свега	17	4980	3923	106	—	29011

Ђака је било у почетку 1882—83. школске године и то:

У ШКОЛИ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Кисиљевској	21	36	57
Макачкој	45	9	54
Рабровској	39	13	52
Рамској	8	15	23
Средњевској	34	6	40
Свега	147	79	226

Кад број ђака поредимо с бројем становника, онда налазимо да је од сто становника

ПОХОДИЛО ШКОЛУ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
	БИЛО	ЂАКА	А
Рамску	9·20	7·43	7·96
Макачку	3·13	1·95	2·84
Средњевску	4·46	0·93	2·83
Рабровску	5·43	1·07	2·70
Кисиљевску	1·06	2·39	1·64
Свега	2·95	1·96	2·51

У срезу рамском има свега 11 школа, и то: 10 за мушку и једна за женску децу; остаје дакле још 6 школа са 417 ђака, од којих је било 309 ученика и 108 ученица, и то на 12.772 становника (11.700 Срба, 815 Румуна, 236 Цигана и 21 друге-народности).

Према томе долазило је на сто становника у опште 3·27 ђака. Како су међу тим ови ђаци само Срби, то се ова размера увећава на 3·56 кад број ђака поредимо само са српским становницима.

Кад све ђаке ових једанаест школа поредимо са становништвом целога среза, ми налазимо да је било у основним школама од сто становника

Срба	3·38	ђака
Румуна	1·67	"
у опште	2·95	"

Од равног броја становника једне и друге народности походило је основне школе у срезу рамском 100 српских а само 49 румунских ђака.

За цео *пожаревачки* округ, осем вароши Пожаревца, имамо овај преглед о школским општинама, у којима походе школу и румунска деца.

Срез	Б Р О Ј					
	СТАНОВНИКА					
	ШКОЛСКИХ ОПШТИНА	СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Голубачки	4	5093	2719	166	12	7990
Звишки	6	2526	6468	236	138	9368
Млавски	10	4543	11266	185	36	16030
Моравски	6	4231	6008	203	8	10450
Омољски	7	2254	7464	84	15	9817
Пожаревачки	9	8622	3221	735	23	12601
Рамски	5	4980	3923	106	2	9011
Свега	47	32249	41069	1715	234	75267

У средњу руку долазило је на једну школску општину:

Срба	686
Румуна	874
Цигана	37
Друге народности	5

становника у опште . . 1601

У почетку 1882—83. школске године било је ученика

У ШКОЛАМА СРЕЗА :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Голубачког	189	68	257
Звишког	88	170	258
Млавског	184	332	516
Моравског	159	146	305
Омољског	66	220	286
Пожаревачког	352	162	514
Рамског	147	79	226
Свега	1185	1177	2362

При поређењу ових бројева са становништвом, налазимо, да је било од сто становника

У ШКОЛАМА СРЕЗА :	СРБА	РУМУНА	У ПОШТЕ
	У	Ч	Е
	Н	И	К
	А		
Пожаревачког	4·08	4·07	4·08
Млавског	4·05	2·89	3·22
Голубачког	3·71	2·35	3·22
Моравског	3·76	2·35	2·92
Омољског	2·93	2·91	2·91
Звишког	3·48	2·48	3·75
Рамског	2·95	1·96	2·51
Свега	3·67	2·74	3·14

Пошто су овде обухваћене само оне школе, у којима је било ђака од обе народности, то неће бити без интереса ако горње размере међу собом поредимо.

Односна размера између ученика Срба и Румуна била је у школама среза:

Пожаревачког	као	1000:998
Омољског	"	1000:993
Млавског	"	1000:714
Звишког	"	1000:713
Рамског	"	1000:664
Голубачког	"	1000:633
Моравског	"	1000:625
у опште	"	1000:747

Другим речма: од равног броја становника Румуни имали су у основним школама за 25·3 процената мање ученика!

Међу тим ове размере, доста неповољне спуштају се још ниже, кад се број ђака пореди с целим становништвом.

Целокупан број становника имамо у овом прегледу.

Срез	БРОЈ СТАНОВНИКА				
	СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Голубачки	9040	3448	276	12	12776
Звишки	2835	7522	371	138	10866
Млавски	15044	14330	603	45	30022
Моравски	11274	7167	443	25	18909
Омољски	5968	7513	121	15	13617
Пожаревачки	22125	3518	1283	86	27012
Рамски	16680	4738	342	23	21783
Свега	82966	48236	3439	344	134985

Према укупном броју становника треба да ставимо и број ђака свију основних школа у округ пожаревачком.

У свима основним школама

WWW.UNILIB.RS

СРЕЗА :	Б И Л О Ј Е У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Голубачког . . .	319	68	387
Звишког . . .	88	170	258
Млавског . . .	548	332	880
Моравског . . .	425	146	571
Омољског . . .	166	220	386
Пожаревачког . . .	807	162	969
Рамског . . .	564	79	643
Свега . . .	2917	1177	4094

Према томе било је дакле од сто становника

У СРЕЗУ :	СРБА			РУМУНА			У ОПШТЕ		
	У	Ч	Е	Н	И	К	А	У	ОПШТЕ
Пожаревачком . . .	3	65	4	60	3	59			
Голубачком . . .	3	53	1	97	3	03			
Моравском . . .	3	77	2	04	3	02			
Млавском . . .	3	64	2	32	3	00			
Рамском . . .	3	38	1	67	2	95			
Омољском . . .	2	78	2	93	2	83			
Звишком . . .	3	10	2	26	2	37			
Свега . . .	3	52	2	44	3	03			

Ако узмемо, да је од хиљаде српских становника било њих сто у основним школама, онда према горњим размерама излази, да је од равнoг броја румунских становника било у основним школама среза :

Пожаревачког . . .	126	ђака
Омољског . . .	105	"
Звишког . . .	73	"
Млавског . . .	64	"
Голубачког . . .	56	"
Моравског . . .	54	"
Рамског . . .	49	"
у опште . . .	69	ђака

Као што се види из овог поређења, Румуни имају у два среза (пожаревачком и омољском) повољнију размеру него што је налазимо код Срба.

Кад срез пожаревачки поредимо с осталим срезовима, онда излази, да је од равнoг броја становника било у основним школама

СРЕЗА :	У Ч Е Н И К А	
	СРБА	РУМУНА
Пожаревачког . . .	100	126
Моравског . . .	103	56
Млавског . . .	100	64

Голубачког	96	54
Рамског	93	46
Звишког	85	62
Омољског	76	80

Српске деце има дакле релативно најмање у школама среза омољског, а румунске у срезу рамском.

Остаје још да видимо како стоји округ *купријски* у погледу школовања румунске деце.

У сва три среза овога округа било је 1882—83. године свега *девет* школа, које су походили и румунски ђаци.

Срез *десиновачки* имао је *три* такве школе, и у овом прегледу имамо број становника за те три школске општине.

Школска општина	Б Р О Ј				
	МЕСТА КОЈА ЧИНЕ ШКОЛСКУ ОПШТ.	СТАНОВНИКА			
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ
Бељајска . . .	2	521	707	—	1228
Дворишка . . .	11	2493	791	8	3292
Медвеђска . . .	5	2433	549	69	3051
Свега . . .	18	5447	2047	77	7571

У почетку 1882—83. школске године било је

У ШКОЛИ :	У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Бељајској . . .	11	28	40
Дворишкој . . .	32	14	46
Медвеђској . . .	43	5	48
Свега . . .	86	48	134

Од сто становника

ШКОЛСКЕ ОПШТИНЕ	СРБА			РУМУНА			У ОПШТЕ				
	Б	И	Л	О	Ј	У	Ч	Е	Н	И	К
Бељајске	2	11	28	4	10	3	26				
Медвеђске	1	77	0	81	1	57					
Дворишке	1	28	1	75	1	40					
Свега	1	56	2	26	1	77					

У опште узев размера је за Румуне повољнија, они су имали у две школе релативно више ђака него ли Срби.

Овај срез имао је свега 16.245 становника; од њих је било 13.837 Срба, 2075 Румуна и 333 Цигана.

Основних школа било је у срезу шест са 289 ђака.

Кад од овог броја одузмемо 134 ђака, колико је било у горње три школе, онда остаје у друге три школе још 155 ђака на 8.674 становника, од којих је било 8.390 Срба, 28 Румуна и 256 Цигана.

Према томе било је у ове три школе, које су имале само српске ђаке, од сто становника у опште њих 1·79, а од Срба на по се њих 1·85.

При поређењу целога становништва с бројем ђака види се, да је било у свима основним школама среза деспотовачког од сто становника :

Срба 1·74 ђака
Румуна 2·31 „
у опште . 1·78 „

Размера ђака код Румуна много је повољнија, јер на сто српских ђака долазила су 133 румунска.

Срез *парафински* имао је свега 8 основних школа и то: 7 мушких и једну женску, са 543 ученика, 150 ученица и свега 693 ђака,

Становника било је у овом срезу свега 21.138, од ових долазило је 17.734 на Србе, 3,149 на Румуне. Цигана је било 109 а 146 друге народности.

Од основних школа само је у две било поред српских ђака и ђака румунских.

Број становника у ове две школске општине имамо у овом прегледу.

Школска општина	Б Р О Ј				
	МЕСТА КОЈА ЧИНЕ ШКОЛСКУ ОПШТ.	СТАНОВНИКА			
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ
Бигреничка .	2	264	1322	—	1586
Сењска . .	7	2815	1027	—	3842
Свега .	9	3079	2349	—	5428

У почетку 1882—83. школске године било је ученика

У ШКОЛИ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Бигреничкој .	4	36	40
Сењској . . .	50	8	58
Свега . .	54	44	98

Од сто становника

ШКОЛСКЕ ОПШТИНЕ:	Б И Л О	Ј Е	У Ч Е Н И К А
Бигреничке . .	1·52	2·72	3·15
Сењске	1·78	0·78	1·51
Свега . . .	1·75	1·87	1·81

При међусобном поређењу ових размера види се, да је на сто српских ученика долазило 107 румунских.

Кад овако поређење учинимо и са осталих шест школа овога среза, у којима је било свега 595 ђака (међу њима 150 ученица) на 15.710 становника (14.655 Срба, 800 Румуна, 109 Цигана и 146 друге народности), онда излази да је од сто становника походило основну школу њих 3·79, дакле још једном толико колико оне прве две школе, у којима је било ђака Срба и Румуна.

Кад све становништво поредимо с укупним бројем ђака свих школа среза парафинског, ми онда видимо, да је било у основним школама од сто становника :

Срба њих 3·10
Румуна „ 1·40
у опште . „ 3·28

И по томе од равног броја становника походило је основне школе 100 Срба а само 45 Румуна.

У срезу *ресавском* има свега осам основних школа, и то седам мушких и једна женска. У почетку 1882—83. школске године походило је те школе 461 ученик и 97 ученица, свега дакле 558 ђака. У четири школе било је међу ученицима и румунске деце.

О броју становника у ове четири школске општине имамо овај преглед.

Школска општина	Б Р О Ј				
	МЕСТА КОЈА ЧИНЕ ШКОЛСКУ ОПШТ.	СТАНОВНИКА			
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ
Бобовска . .	3	434	1724	31	2189
Војштанска .	4	1662	291	6	1959
Дубничка . .	2	745	145	11	901
Тропоњска .	3	740	1256	6	2002
Свега .	12	3581	3416	54	7051

У почетку 1882—83. године било је чченика

У ШКОЛИ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Бобовској . . .	—	30	30
Војштанској .	32	4	36
Дубничкој . .	22	8	30
Тропоњској . .	21	14	35
Свега . . .	75	56	131

Од сто становника

WWW.UNILIB.RS

	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
школске општине :	БИЛО ЈЕ УЧЕНИКА		
Дубничке . . .	2·95	5·13	3·33
Војштанске . . .	1·93	1·35	1·84
Тропоњске . . .	2·84	1·11	1·75
Бобовске . . .	—	1·71	1·37
Свега . . .	2·09	1·61	1·86

У ове четири школе било је дакле румунских ђака релативно мање него ли ђака српских.

Као што смо напред већ казали, овај је срез имао осам основних школа; остају нам дакле још четири основне школе са 427 ђака а на 8.716 становника, од којих је било 7.376 Срба, 1.167 Румуна, 150 Цигана и 23 друге народности.

Ове четири основне школе походило је 4·90 ђака од сто становника; а кад број ђака поредимо само са српским становништвом, пошто су и ђаци били само Срби, то онда излази, да је од сто српских становника походило ове основне школе њих 5·79.

Становника имао је срез ресавски свега 15.767 (10.957 Срба, 4.583 Румуна, 204 Цигана и 23 друге народности). Кад овај број поредимо с бројем ђака, онда налазимо да је било у основним школама од сто становника:

Срба	њих 4·58
Румуна	„ 1·22
у опште	„ 3·54

Према томе походило је основне школе од равног броја становника 100 Срба, а Румуна само 26.

За цео округ *Ћуријски*, осим вароши Ћурије, имамо овај преглед о броју становника у оним школским општинама, у којима је било становништво српско и румунско.

Срез	Б Р О Ј					
	СТАНОВНИКА					
	СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА	
Деспотовачки . . .	3	5447	2047	77	—	7571
Параћински . . .	2	3079	2349	—	—	5428
Ресавски . . .	4	3581	3416	54	—	7051
Свега . . .	9	12107	7812	131	—	20050

У почетку школске 1882—83. године било је ученика

У ШКОЛАМА СРЕЗА :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Деспотовачког	86	48	134
Параћинског	54	44	98
Ресавског	75	56	131
Свега	215	148	363

Према томе од сто ставника

	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
СРЕЗА :	БИЛО ЈЕ УЧЕНИКА		
Ресавског	2·09	1·61	1·86
Параћинског	1·75	1·87	1·81
Деспотовачког . . .	1·56	2·26	1·77
Свега	1·78	1·86	1·81

Односна резмера између релативног броја српских и румунских ученика била је у срезу:

Деспотовачком	као 100:145
Параћинском	„ 100:107
Ресавском	„ 100: 77
у опште	„ 100:104

У оним школама дакле, које су имале ученике од обе народности, било је Румуна релативно више него Срба.

До других резултата долазимо, кад ученике свију школа поредимо с целим бројем становника, које је изложено у овом прегледу.

Срез	БРОЈ СТАНОВНИКА				
	СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Деспотовачки . . .	13837	2075	333	—	16245
Параћински . . .	17734	3149	109	146	21138
Ресавски . . .	10957	4583	204	23	15767
Свега . . .	42528	9807	646	189	53150

Основне школе походило је ученика

У СРЕЗУ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Деспотовачком . . .	241	48	289
Параћинском . . .	649	44	693
Ресавском	502	56	558
Свега	1392	148	1540

Од сто становника

ПОХОДИЛО ЈЕ	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
ШКОЛЕ У СРЕЗУ :	БИЛО ЈЕ ЧЕНИКА		
Ресавском	4·58	1·22	3·54
Параћинском	3·10	1·40	3·28
Деспотовачком . . .	1·74	2·31	1·78
Свега	3·27	1·51	2·90

Кад бисмо узели да је од хиљаде српских становника било у основним школама сто ученика, онда је, према горњим размерама од равнoг броја Румуна походило основне школе у срезу:

Деспотовачком . . .	њих	133
Параћинском . . .	"	45
Ресавском	"	27
у опште	"	46

Ако срез ресавски поредимо с осталим срезовима, узев да је у том срезу од извесног броја српских становника походило основне школе њих 100, то је од равнoг броја становника било у основним школама:

СРЕЗА :	СРБА	РУМУНА
Ресавског	100	27
Параћинског	68	31
Деспотовачког	38	50

Овде је интересна та околност, да је код Срба релативни број ђака опадао а код Румуна напротив опет растао.

Остаје нам да саставимо сва четири округа у једну групу, те да се виде разлике, које постоје између њих у погледу школовања деце српске и румунске.

Прво ћемо саставити округе с погледом на школске општине, у којима је било деце од обе народности

Округ	Б Р О Ј					
	ШКОЛСКИХ ОПШТИНА	СТАНОВНИКА				
		СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Крајински . . .	28	5049	83710	1075	62	39896
Црноречки . . .	13	2377	17577	289	—	20243
Пожаревачки . . .	47	32249	41069	1715	234	75267
Ђупријски . . .	9	12107	7812	131	—	20050
Свега	97	51782	100168	3210	296	155456

У средњу руку било је у једној школској општини.

ОКРУГА :	СТАНОВНИКА	
	У ОПШТЕ	РУМУНА
Црноречког	1·557	1·352
Крајинског	1·661	1·206
Пожаревачког	1·601	·874
Ђупријског	2·229	·868
Свега	1·603	1·033

У школама ових општина било је у почетку 1882—83. године ученика и то :

У ОКРУГУ :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Крајинском	353	1209	1562
Црноречком	88	537	625
Пожаревачком	1185	1177	2362
Ђупријском	215	148	363
Свега	1841	3071	4912

Кад број ђака поделимо с бројем школа, онда налазимо да је на једну школу.

У ОКРУГУ :	ДОЛАЗИЛО УЧЕНИКА		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Крајинском	13	43	56
Пожаревачком	25	25	50
Црноречком	7	41	48
Ђупријском	24	16	40
Свега	19	32	51

Поредимо ли број ђака с бројем становника, ми видимо знатне разлике између појединих округа.

Од сто становника.

ОКРУГА :	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
	БИЛО ЈЕ У ШКОЛИ ЂАКА		
Крајинског	6·99	3·47	3·92
Пожаревачког	3·67	2·74	3·14
Црноречког	3·70	3·01	3·09
Ђупријског	1·78	1·86	1·81
Свега	3·56	2·95	3·16

Како за Србе тако и за Румуне највећа размера у крајинском је округу, а најмања у округу Ђупријском.

Кад ове размере међу собом поредимо, ми налазимо, да је на сто српских ђака, који су од извесног броја становника походили основну школу, било ђака румунских у школама округа:

Ђупријског	104
Црноречког	81
Пожаревачког	75
Крајинског	50
у опште	84

Интересно је поређење округа крајинског, у коме је било релативно највише ђака једне и друге народности, са осталим окрузима.

Тако од извесног подједнаког броја српских и румунских становника било је ученика у основним школама

ОКРУГА :	СРБА	РУМУНА
Крајинског	100	50
Црноречког	53	43
Пожаревачког	52	39
Ђупријског	25	26

Према томе округ Ђупријски имао је 75 процената српских ђака а процената ђака румунских релативно мање него ли округ крајински.

Кад се узме у рачун укупно становништво ових округа и број ђака свих школа у тим окрузима, онда се горње размере знатно мењају. Да би се то увидело, ми ћемо овде ставити преглед свега становништва, а за тим и број свију ђака у ова четири округа.

Округ	БРОЈ СТАНОВНИКА				
	СРБА	РУМУНА	ЦИГАНА	ОСТАЛИХ	СВЕГА
Крајински	21167	41617	2076	74	64934
Црноречки	22787	25664	969	4	49424
Пожаревач	82966	48236	3439	344	134985
Ђупријски	42528	9807	646	169	53150
Свега	169448	125324	7130	591	302493

У свима основним школама

ОКРУГА :	БИЛО ЈЕ УЧЕНИКА		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Крајинског	1·053	1·183	2·236
Црноречког	·595	·537	1·132
Пожаревачког	2·917	1·177	4·094
Ђупријског	1·292	1·48	1·540
Свега	5·957	3·045	9·002

Основне школе походило је дакле од сто становника

ОКРУГА :	У Ч Е Н И К А		
	СРБА	РУМУНА	У ОПШТЕ
Крајинског	4·97	2·84	3·44
Пожаревачког	3·52	2·44	3·03
Ђупријског	3·27	1·51	2·90
Црноречког	2·61	2·09	2·29
Свега	3·52	2·43	2·98

При међусобном поређењу ових размера излази, да је на сто српских ђака долазило ђака румунских, у округу:

Црноречком	72
Пожаревачком	69
Крајинском	57
Ђупријском	46
у опште	89

Разлика између ових односних размера и оних, које смо раније показали, највећа је код ђупријског округа, (104:46) а најмања код округа крајинског (56:58).

Кад крајински округ поредимо с осталим окрузима, онда излази да је од извесног броја српских и румунских становника походило основне школе, и то у округу:

	СРБА	РУМУНА
Крајинском	100	57
Пожаревачком	71	49
Ђупријском	66	30
Црноречком	53	42

Црноречки округ има у основним школама релативно најмање српских ђака, па је зато размера румунских ђака овде најповољнија. У осталим окрузима сразмерно много је више српских ђака.

Из свега до сад наведеног види се, да је у ова четири округа похођење основних школа недовољно. Велики број деце и не упозна се са школом. Мере које у овом погледу прописује закон о основним школама од 31. Децембра 1882. године, могу много допринети да се досадање неповољно стање поправи, али то може бити само онда ако се законски прописи буду строго вршили.

На завршетку овога чланка стављамо овде проценат становника и ђака једне и друге народности.

У ОКРУГУ :	О Д С Т О			
	СТАНОВНИКА		ЂАКА	
	СРБА	РУМУНА	СРБА	РУМУНА
Крајинском	33·71	66·29	47·09	52·91
Црноречком	47·03	52·97	52·56	47·44
Пожаревачком	63·24	36·76	71·25	28·75
Ђупријском	81·26	18·74	90·40	9·60
Свега	57·48	42·52	66·17	33·83

Процент Румуна много је већи код становника него ли код ђака; то се најбоље види кад се ове размере међу собом пореде.

На сто српских становника, односно ђака, долазило је

У ОКРУГУ :	РУМУНСКИХ	
	СТАНОВНИКА	ЂАКА
Крајинском	197	112
Црноречком	113	90
Пожаревачком	58	40
Ђупријском	23	11
у опште	74	51

ШКОЛЕ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ СЛЕПИХ

(Наставак)

И без опширнијег разлагања свију оних чиниеница, од којих је зависило образовање слепих, и које су учиниле, те је се та идеја појавила и остварила крајем прошлог столећа, за нас је са свим јасно, да је и образовање слепих плод човечанског развитака и културе, као и многе друге творевине новијега времена. И школе за образовање слепих, као и друге установе у друштвеном животу, нису нека случајност или кака творевина искључно једнога човека, која не стоји у тесној свези и зависности од целокупног друштвеног живота, погледа и духовног развитака. И оне су плод и резултат културе и људског напретка у целокупном друштвеном животу; јер све прилике и односи у друштву заједнички су утицале и потпомагале, да се истакне питање о образовању слепих и да друштво призна, као своју дужност, старање о својим немоћним члановима и о њиховом образовању. Али нове идеје и творевине у друштвеном животу никад се не појављују *најпре* нити у *један пут у целом друштву*, него су увек покретачи и носници великих и у опште нових творевина појединих људи, којима ђенијалност помаже, да више и даље својим умом виде и схвате, или који су своју пажњу више обраћали на једну извесну врсту предмета и појава, и више размишљали у томе правцу него други, па се на тај начин више и усавршили, те им је поглед на тој области много дубљи и свестранији него њихових савременика. И тек, пошто на тај начин поједини умови дођу до неке нове идеје или творевине, онда се она борбом пресађује и шири у целома друштву, док на послетку не дођу сви чланови до онога уверења о користи и потреби њеној, како је имао најпре само њен проналазач и творац. Због тога је сваки поврналазак и свака нова идеја везана за име једне личности, која је ту повину најпре извела на свет, и отворила борбу за њен живот и опстанак. Па тако је и са образовањем слепих. Најпре је само један човек дошао на ту мисао, да се слепи могу образовати, и да друштво треба да се стара за њихово образовање, па је се та мисао све даље и даље

ширила, док није дошла до овога степена, кад већ нико и не помишља, да каже, да се слепи не могу образовати, или да то не треба чинити.

Још у почетку казали смо, да је *Валентин Хај*, професор у Паризу, први дошао на ту мисао, да почне слепе учити. Он је први покренуо саму идеју о образовању слепих, а затим, он је први био, који је ту идеју у живот увео и отворио школу за образовање слепих, и прикупио различна наставна средства, помоћу којих се могу разноврсна знања у дух уливати и без ока, преко друга четири чула, која слеп има. И тиме је Хај показао, да је боље него и сам Дидеро схватио, и да је умео вештије да употреби ону психолошку истину, коју је Дидеро у својим студијама о слепилу изнео, рекавши, да се наша чула узајмно потпомажу, и да се услед тога усавршавање сваког појединог чула спречава. Тај закон о чулном развиту Хај је применио на образовање слепих, и овде је он показао живим примером, да се при образовању вид у неколико може да надокнади већим савршенством других чула: пицања, слушања, укуса и мириса.

Хај је засновао прву школу за образовање слепих у Паризу 1784. године, око половине Маја месеца (по нашем 2-ог Маја).

Главне услове, од којих је зависило образовање слепих и подизање нарочитих школа за њих, напоменули смо у кратко напред, и сад нам остаје, да овде још изнесемо оне омање и споредније подстицаје, који су дејствовали на Хаја, и који су му помогли да почне школовати слепе.

На неколико година пре него што ће Хај почети учити слепе (неки веле 1771 или 73. год., а други 1780) била је у Паризу једна група слепих, који су се обично пред вече налазили у једној рестаурацији, близу јавног шеталишта, које је нарочито пред вече било врло јако посећено; јер тамо је свет обично после рада излазио на чист ваздух и у шетњу. Газда рестаурације, да би што већи број посетилаца примамно, узимао је ту групу слепаца, која се састојала из 8—10 људи, те су

му у рестаурацији свирали. Али да би следанга музика била још и примамљивија за публику, и да би још и већег ефекта произвела на присутне, слепи су били обучени у врло смешно одело. Један између њих, који је представљао капелника њине музичке групе, имао је направљене дугачке уши, и био је закићен пауновим репом. А сви су имали на глави неке смешне високе и шиљасте капе, и на носу наочаре од круте артије, без стаклета. Испред њих су стајале клупе, на којима су биле испред свакога разастрте ноте, у које су они, бајаги, гледали и по њима свирали. Све то било је удешено само за то како ће изазвати већи смеј код присутних. И ако су они рђаво свирали, опет је свет тамо врдио сваки дап, и слушао њихову музику, наравно више због оног смешног изгледа и комендије, него због милозвучности њихове музике, у којој је ретко који и од „немузикалних могао наћи кака уживања“. И Хај, шетајући један пут, наиђе на то примамљиво и интересантно друштво, које у тај мах свираше једну симфонију, али тако рђаво, да се једва могло слушати. „Међу тим, Хај вели, изгледаше као да онај многи свет, који се ту беше скупио, у томе налази велика уживања“. „Али, нас је“, продужује Хај, „обузело осећање са свим друге врсте“. Овај призор дирнуо је њега врло јако, и ово му је дало још јачег повода, да размишља о начину и средствима, како би се и слепима могло дати како образовање, те да се ослободе од оваког комендијашког и униженог положаја. Гледајући, како слепи распознају пипањем новац, Хај помисли: „на зар они не би могли пипање исто тако да употребе и за учење“?

Сем овога случаја, који је подстакао Хаја да још више размишља на који би се начин и слепима извојевао бољи социјални положај, и како би се и они могли образовати, био је још и један други, који је такође имао, како се вели, доста уплива на њега. Један његов познаник имао је слепога брата, који је још мали био, али је увек захтевао од свога старијег брата, да му овај што год из књиге чита. И све што му се прочита, памтио је добро. Ово је дало повода, те је Хај и са старијим братом слепога дечака, разговарао о томе, како би то корисно било за таку децу, кад бих за њих имала нека нарочита

школа, у којој би они учили читати, писати, и све остале предмете. По што је Хај дуго размишљао како би се могли слепи школовати, и кака би наставна средства требало употребити за њихово образовање, онда се реши да отвори једну школу за слепе. Али, најпре му је требало да опроба своју методу и она средства, која је мислио да ће добра бити за слепе, и због тога у први мах није хтео да узима много ученика.

И баш у то време, кад је он већ смислио како треба слепе обучавати, и кака средства треба употребити при настави, деси се, те дође у Париз једна образована слепа девојка из Беча. *Марија Терезија од Парадиса*¹⁾,

¹⁾ Она је била ћерка једног царског саветника у Бечу, где је и рођена 1759. године. Услед неке нервне болести изгубио вид још у трећој години, али тако приметно, да њени родитељи за дуго нису били извесни, да ли им је ћерка ослепела или није. По што су се већ уверили, да је она са свим изгубила вид, настану код лекара, не би ли јој га опет повратили; али то не постигну. У толико с већом пажњом сад настану родитељи, да своје слепог детету нађу пријатне забаве и занимања, те да се тако подстиче на рад и да не падне у ону чамотињу, која слепе постиже, кад се ни с које стране не подстичу и не упућују на рад. Они су с њом поступали врло уметно, и свакад слично ономе поступању са окатом децом. Још у првим годинама, она је показивала велику наклоност за музику, и због тога је родитељи у овој вештини и образују. После неког времена, она је већ била у стању да свира на јавним местима у друштву. Сем клавира, она је свирала и у оргуљу у неким црквама у Бечу. — У години 1784 предузме она да путује у пратњи своје матере по Немачкој, Швајцарској и Француској, и тако дође и у Париз, где је пред француском краљичом свирала. Из Париза оде у Лондон, где је такође у присуству краљевске фамилије и многих других великаша енглеских, показивала своју музичку вештину. Сви, с којима је она дошла у додир, чудили су се не само с тога, што је она онолико усавршена у музици, него и због њене свестране образованости у опште. Рачун, земљопис и друге предмете она је изучила помоћу нарочитих учила за слепе, од којих је нека и сама изумела а нека примила од других слепих, који су се пре ње тим истим наставним средствима служили, као што је на пр. Саундерсонова рачунаљка. Сем самосталног рада много је њеном образовању припомогло и то, што су јој њени сродници читали разне књиге, те је она слушала и памтила садржину, и на тај начин све више своја знања распрострањавала. Она је увек била у средини образованих личности, и та околност има великог уплива како на васпитање, тако и на цео

духовни razvatak и код okatih; а код слепих, наравно, вишу већој мери. Музику је особито волела а и дара за њу имала. Музика је за њу била језик срца и сликар страсти. Као обично код слепих, код којих се заостала чула услед већег вежбања боље усаврше него код okatih, тако је и Парадисова имала врло оштар слух, и она је оцењивала темперамент и карактер појединих личности према гласу, акценту и тону њиховога говора; јер она је у гласу човеком примећавала врло много варијација и разлика, које ми okати никад не спазимо. Због тога је могла по говору да позна једну личност, с којом је разговарала пре неколико година. Вежбањем је свикла, да се у својој околини слободно креће и без вође, а кад је негде у непознатом месту, онда јој је савршенство осталих чула помагало, да не удари о какав предмет или да не зађе с пута. По покрету ваздуха она је оцењивала, да ли је близу неког предмета, а на тај исти начин могла је да позна да ли иде уском или широком улицом, и да ли је пут, којим иде ограђен ѕидом или тарабом. Њени су појмови о лепоти дружнији него код нас okatih. Оно што је okатом лепо, изгледа да за њу нема никакве вредности т.ј. она то не сматра као нешто лепо; и она се обично смеје, кад чује, како је исти предмет једнима леп, а другима није. Поред играња игара, које је она у младости доста волела, она је употребљавала за забаву и играње карата. Карте је с лица тако вешто умела да забележи, да су се ти њени знаци једва примећавали оком, а међу тим она их је прстима могла да разликује, а по тим знацима да позна и врсту и вредност сваке поједине карте. У друштву је била врло окретна и љубазна, а умела је тако лепо да игра, да се при томе није ни мало могло опазити да је слепа.

Поред осталих, она је стајала у препици и са једним образованим слепцем из Манхајима, коме је било име Вајсенбург, од кога је она и нека наставна средства добила, која је овај за своје образовање употребљавао. Па кад је дошла у Париз и упознала се с Хајем, онда му је саопштила и о своме пријатељу Вајсенбургу, и показала му и нека наставна средства, којима се је он служио. А баш у то време Хају је така вест била од велике вредности; јер он је тада прибирао наставна средства, помоћу којих се могу слепи обучавати у појединим предметима, и испитивао их у колико се које може употребити или другим бољим заменити. У опште, то је било време, кад је Хај још припремао све што је мислио да му треба за образовање слепих. На овај начин и Парадисова је својим доласком у Париз доста припомогла да се Хајева идеја у образовању слепих и оствари, и да се тако једној читавој класи људи, којих има на целој земљи неколико милијуна, извојује човечнији положај у друштву и да се тим путем знатно ублаже оне велике невоље, које сменило собом доноси.

Пред своју старост она је учила младе девојке да свирају на гласовиру. И поред слепила она је овај учитељски посао у музици вршила врло добро

и успешно, и тиме је стекла у многим отменим породицама великог признања. У музици она се је служила такође нотама, али наравно не онима, које okати употребљују, него другима, које је она могла да чита прстима. Те ноте биле су исечене од круте артије, као што је она, од које се карте праве, и прилепљене на другу артију, одакле је она прстима ишчитавала. Сем тога она је и сама изумела и један други начин, на који је ноте удешавала за пишање прстима. За ово је употребљавала дрвене таблице, на којима су биле изрезане пруге (испучене) и бразде (издубљене), које су биле место линија на артији. И пруге и бразде биле су избушене рупама, у које су се могли задевати мали чепаћи с главићем на врху. Главићи су били различног облика, и представљали су различне вредности ноте, а и врсту њену. Оно што okат пише на артији, она је бележила тим чепаћима, заглављујући их у поједине рупе у браздама и пругама. На тај начин Парадисова је учила музику, а и доцније се тим нотама служила, кад јој је требало, да какав комад у своје ноте преведе.

Због тога, што је име Вајсенбурга везано са отварањем прве школе за образовање слепих, оправдано је, да овде кажемо неколико речи о његовом животу. Јер сем тога његов рад, његово образовање и цео живот имају много интересантнога за свакога, а нарочито за оне, који хоће да познаду духовни развитак и особине слепих.

Вајсенбург је рођен у Манхајиму 1760 године, а ослепио је од богиња у седмој години свога живота. Вида му је после тога остало само толико, да је могао да разликује дан од ноћи. Међу тим нит је могао разликовати боју ни облик предмета; дакле није могао да види ни један предмет. Отац му је био доброг стања, и то је била једна од најпресуднијих околности како за његово образовање, тако и за цео потоњи му живот. Јер само тој околности има се благодарити, што је се његов отац постарао да он још из малена добије образовање, и ако се у то доба у опште није знало за образовање слепих. Родитељска љубав наша је и овде помоћи. Отац му узме учитеља, који је требао да га обучава у разним предметима. Међу тим како се у оно доба готово ништа није знало ни о средствима, помоћу којих се слепи могу обучавати, нити о методи која би била према природи слепога удељена, то је и Вајсенбург изнајпре учио само механички. Тек доцније, ваљда по што се увидело да механизам може пре још више одвојити истински спољни свег од слепога, него га њему приближити, окрене се и учење Вајсенбурга боље. На тај начин он је упознао своју околину, научио добро и рачун, и француски и још елементарније ствари из других предмета. За тим му отац узме учитеља, који је требао да му да научно образовање. Вајсенбургов учитељ, Низен, поправи Саундерсонову рачунаљку и удеси је тако, како ће на њој моћи да се изучавају разломци и алгебрајска рачунања. На њој је после Вајсенбург оба та предмета изучавао. Геометрију је изучавао помоћу фигура, које су биле

гомилу тешкоћа, које ће на томе путу имати да савлада. Преко Парадисове, Хај дозна и за Вајсенбурга и за наставна средства, која је овај слепац употребљавао изучавајући различне науке. Рачунаљку од Саундерсона, коју је Низен поправно и на којој је Вајсенбург учио аритметику и алгебру, као и земљописне карте, на којима је Парадисова изучавала земљопис, Хај је имао прилике да види код Парадисове; а тако исто и да посматра како се она тим картама и служи. А преко ње је дознао, на који начин Вајсенбург изучава геометрију, и како пише. Све то било је за Хаја од неоцењене вредности у оном времену, кад је он још прикупљао и смишљао средства која ће се моћи употребити код слепих за изучавање многих предмета, који се морају слепоме преко пипања саопштити и „очигледно“ представити.

Сад је већ код Хаја био готов цео план за образовање слепих, и остало је само да се приступи самој раду. Али за то је на првом месту било потребно да има ученика; и сад је њих требало наћи или боље рећи врбовати; јер то је био са свим нов посао на који се не одаје ни окат олако, а камо ли слеп, који нити зна што ће му „наука“ и образовање, нити уме да оцени у колико се то разликује од његовог заната, с којим је он већ срастао. Хај је већ унапред знао, где му ваља да се обрати за своје ученике. Њих је најлакше и најсигурније било наћи пред црквом, где су они свој просјачки занат терали, па тамо је и Хај отишао да неколицину слепих понуди, да дођу код њега те да их он учи, или боље рећи: да им понуди мало светлости.

Пред првном су стајали 3—4 слепа младића, који су редовно сваки дан ту долазили и просили. Њих је позвао Хај, да иду с њиме његовој кући, да их он учи. Наравно, на ту чудновату и неразумљиву понуду није хтео ни један одмах пристати. Они су се већ помирили са својом судбином, и навикли се на просјачки живот. Они сад више ништа не траже, сем оне крајдаре што им се у капу баца. Прошња по себи није тежак посао, а поред тога сви су ти младићи просјаци још

од детињства, и онда је са свим појмљиво, што ни један од њих није хтео да остави свој дотадашњи занат, и да се лати другог посла, који може бити и тежи него прошња. Али сем свега изгледа да је понајвећа сметња долазила од питања о лебу. Јер сви ти младићи били су синови сиромашних породица, и они су прошњом не само себе издржавали, него и целу своју породицу потпомагали. У след тога настану „преговори“ између слепих младића и Хаја. Овај на послетку обећа, да ће сваког дана давати ономе, који пође с њим, онолико новаца, колико је он пре прошњом зарађивао. Тек по што је Хај ово последње обећао, сврши се погодба између њега и његовог ученика. (Неки веде да је Хај само једнога између њих узео, а други опет да је све; по, то је споредна ствар), и они оду заједно Хајевој кући, где га је овај почео учити.

Тај слепи младић, кога је Хај испред цркве одвео својој кући да га учи, имао је тада пуних 17 година, и до тога времена занимао се је једино прошњом. Родитељи су му живели у Паризу и били су врло сиротног стања. Сем њега, родитељи су му имали још петоро деце, и то им је, наравно, још и више отежавало њихов сиротињски положај. Овај им је син осленио још у првим данима свога живота (на 6 недеља после рођења) услед неког епилептичног напада. Немајући никаквих средстава ни за издржавање своје деце, а још мање за њихово образовање, слепоме сину није ништа друго остало, него да иде у прошњу још од детињства. Па тако је овај први ученик Хајев и радио све до онога дана, кад га је Хај себи узео, и прошњом издржавао не само себе, него и своје сиротне родитеље потпомагао.

Хају је требало да најпре опроба наставна средства за образовање слепих, и да види како ће му тај посао у онште ниш, па тек онда могао је рачунати на отварање једне читаве школе за слепе. Из тога разлога, а по свој прилици и због материјалних средстава, он у први мах није хтео узимати више ученика, него је почео да ради са оним једним младићем.

(Наставиће се)

ПЕДАГОШКЕ СТВАРИ

WWW.UNILIB.RS

ОЦЕНЕ У НАШИМ ГИМНАЗИЈАМА

Законом о устројству наших гимназија и реалака прописано је, да се напредак ђачки оцењује са ових пет оцена, којих је значење скоро свакоме познато: 5, 4, 3, 2, 1. Истим законом, у изменама и допунама, прописано је и то, на који се начин ове оцене на крају два месеца и на крају школске године срачуњавају, и како се до оцене целокупног ђачког напретка долази.

По овоме закону они ђаци, који за пет двомесечја добију оваке оцене: 5, 4, 3, 2, 1 имају исти успех као они ђаци, који имају оваке исте оцене само обрнутим редом, дакле 1, 2, 3, 4, 5. То значи другим речима, да они ђаци, који се поступно кваре, и на крају године буду рђави, у школи имају ону исту вредност какву имају они ђаци, који су у почетку године били слаби, али се у течају године толико поправили, да су најпосле постали одлични и врло добри ученици. Такав је исти случај и са два ђака, од којих један има оцене редом: 5, 4, 2, 2, 2, а други има исте оцене у обрнутом реду, дакле: 2, 2, 2, 4, 5. Тако је и са два ђака, од којих један има оцене: 1, 2, 3, 3, 3, а други има оцене: 3, 3, 3, 2, 1. Овакав је исти случај, кад се упореде испитне оцене са годишњим оценама, као што су на пр. 4 и 1 и обрнуто. 2 и 3 и обрнуто и т. д. Оваких примера могло би се наћи и више, и сви они показују да наша школа, и поред свога хришћанског правца и свога осведоченог православља, са грешницима шаље у пакао и оне, који су се веома рано покајали, и својом вредношћу себе од грехова откупили. Чудновато! Човек учини најтеже злочинство, друштво га баца у гвожђе и тамницу, излаже га мукама, презирању и порузи, па и такав има права да рачуна на попуштање и милосрђе, а нема права ни на какве обзире ђак, којем је сва кривица у томе што у почетку године неколико пута није знао лекцију, и то није знао може бити са узрока, који од њега ни мало нису зависили — такав ђак нема права на попуштање, него му рђаве и слабе оцене остају и онда, кад

је наставник стекао потпуно уверење, да је ђак празнине свога знања у течају године попунио и своју прву непажњу загладио!

Ово је ужасно строго и претерано. Ми се још и данас с негодовањем сећамо, како су се стари учитељи служили „магарећом скамном“, али ми тим људима — Бог да их прости! — и нехотице чинимо велику неправду, кад их за то строго осуђујемо; јер они су своје лоше ђачке у магарећој клупи само до поправке држали, а ми своје ђачке у тој клупи — у нас је та клупа замењена рубриком јединичара и двојкаша — држимо и онда, кад су се они већ давно поправили и тим пуноважно доказали, да наметнуто им име макар и најбезазленијег једнокоштарца за њих подпети не може.

Покушамо ли да наш данашњи принцип оцењивања ђачке спреме применимо и на друге умне послове, који до сада на овај начин нису оцењивани, онда долазимо до таквих чудноватих резултата, каквима се ни сами нисмо надиле. Тако бисмо морали на основу нашег принципа доћи и на тај необичан закључак, да су многи наши најбољи књижевници, и научници и уметници у главноме само средњи радници, јер и они су некад својих тројака имали, и они су некад и своје слабије радове приказивали.

И тако излази, ма с које стране узели, да је данашњи начин оцењивања ђачке спреме неудесан погрешан и на лабавој основи, и да због тога настаје и дужност и потреба, да се за тај посао нова основа изнађе.

Поред наведених мана данашњих оцена могла би се споменути још и та мана, што се садашњим оценама администрација школска претрпава послом, и то без икакве нужде и користи за школу и наставу у школи. Познато је како се свака два месеца дангуби око свођења оцена и завођења истих у главну књигу. А за што се све ово ради? Да наставник и школа не забораве, да овај или онај њихов ђак у течају године један пут или два пут није знао лекцију, и да му то на терет урачунају — да, то се ни за потомство не сме изгубити, него се мора у архиви паљиво чувати! — Беспримерно ситничарство.

Без сумње наставници у школи дужни су своје ђаке познавати, они су дужни знати све њихове слабости као и добре им стране. Али то познавање њихово треба да потиче са самога врела, оно треба да је црпено из рада и живота ђачког, а не из мртвих цифара, као што се сада ради. Бројевима се прилике живота не могу тачно представити, бројеви нам у овом случају казују стање, али не казују узроке, бројеви нам могу у даном тренутку казати, колико имамо слабих и рђавих ђака, али који су узроци њиховог наставка, и који су путеви за њихову поправку, то нам бројеви не умеју казати.

Из тога излази потреба да се ђачки напредак у школи престане цифрама казивати и одагде срачуњавати. Из тога потиче потреба, да се о раду и напретку ђачком наставници договарају и обавештавају, а не да тај напредак из бројева срачуњавају, јер је напред показано, какви недостаци прате такво срачуњавање.

Одавде потиче и та потреба, да оцена ђачког успеха долази од самог оног наставника, који предмет предаје, и који за успех свога пре, мета сам добија и славу и одговорност. Та оцена мора бити верни израз његовог најдубљег уверења и његовог свестраног познавања својих ђака, а никако резултат каквог срачуњавања десетомесечних оцена. По себи се разуме да се овако уверење само тако може стећи, кад наставник сваког свог ђака често пропитује; по себи се разуме, да се до оваког познавања ђака не може доћи

у оним школама, где у једном разреду седе 70—80 ђака, као што се то у новије доба често дешава, и, што би као јаку незгуду требало свима средствима отклањати.

Наше гимназије имају своју доста дугачку прошлост. За време свога опстанка оне су се потпуно мењале и преображавале, али по нешто су скоро без и каквих измена задржале — не за то, што би то *нешто* било бакво добро, него, по свој прилици, за то, што смо на такав рад већ давно навикли. Такој једној дуготрајној навици имамо свакојако и на томе да захвалимо, што су се садашње оцене у нашим гимназијама кроз такав дуг низ година непрестано одржале и још једнако одржавају.

Време је зар да се и овом питању пажња поклони. Ма како да ово питање изгледа сићушно, оно је ипак у школском животу од много веће важности, него што се то на први поглед чини. Сетимо се само оног ђачког срачуњавања оцена — тога прва, што у нас и најздравијој настави корен подгриза, — сетимо се оног ђачког бројања на прсте, кад је коме ред да буде прозван, и додајмо томе још и друге незгоде напред побројане: све ово улива наду, да овим врстама покренуто питање заслужује много бољу судбину, него што би била та, ако би се преко овог питања просто на дневни ред прешло.

Смедерево, 14 Септембра 1886. г.

М. Давидовић

О КОМЕТАМА

ОД

Ж. Жамена

ПРЕВЕО

ЗДРАВКО РАЈКОВИЋ

(Наставак)

Ми видесмо како ишчезавају комете. Хоек, холандски учени астроном, показао нам је како оне долазе. Две ма које комете крећу се обично у двома равнинама, а те равнине суклобљавају се на једној линији која прелази сунчани центар и која се зове њихов

пресек. Хоек, желећи да доведе у ред по каталогу све планете испитане од Charles Quint, 1556, изјавио је да има до 15 комета чије се равнине суклобљавају на једној само линији која пролази сунчаним центром, и сече га у делове, као лубеницу, или као

различите меридијане који пролазе линијом од полова пресецајући земну сферу. Те се комете сматрају као чланови једне исте породице и образују за се први систем. Пошто је њихов заједнички пресек, који се може назвати поларном осом њиховом, издужен, допире до једне констелације, до једне тачке небеснога свода која је њихова *радијантна тачка*.

После првог система, налазимо други, по том трећи, и тако даље до седмог, карактеризираних по поларним линијама и одвојених радијантним тачкама. Али се налазе само седам. И тако све познате комете резимирају се у седам фамилија. Приметиће нам се, да до сада, та класификација није имала ништа хипотетичног и да је дала само један факт испитивања који не може издржати критику, али је јасно да то класифицирање комета, придајући свакој своју особиту радијантну тачку, није постало неким случајем, да то открива заједничко порекло, и да би пристали на мисао, да свака фамилија долази са своје радијантне тачке.

Прегледавајући, у истини, да се је једна јединица маглица, велике запремине, долазећи од једне радијантне тачке космичком брзином, сукобила и покрила сунце; делови који би се дотакли његове површине били би ансорбовани њим, а они који би се промодили ван површине са различите стране, образовали би око њега кометарне прстенове у различитим равнинама, и, у колико би пролазили ближе или даље од сунца, описали би орбите свију облика, од хиберболе до елипсе мање више кратке; но сви ти прстенови учували би свој заједнички карактер, што би њихови орбити продужили пресецање по њиховом првобитном правцу, по поларној оси која сједињава сунчани центар са радијантним тачком. Довољно је дакле да су седам маглица дошле у седам разних епоха, са седам посебних радијантних тачака, и да су прошле близу сунца, па да се образују све комете које је Хоек скупио у своје системе, и, ако је та хипотеза истинита, може се из ње извести једна последица која се може потврдити. Враћајући се у прошла доба, тражећи дистанцију разних комета једнога система од сунца, у далеким епохама, налазимо да је она била иста, јер је то средња дистанција те звезде ка примитивној маглици.

И то је тачно онако како је Хоек нашао; тако дистанције трију комета једне исте фамилије бејаху у 757, равне 600, — 600,4 — 600,2. Из тога се може закључити да су у том датуму биле сједињене у једну јединицу масу, али да су се од тада одвојиле у три дела који су путовали по различитим путовима као делови Бијелове комете.

Скромност нам налаже да признамо да је имагинација одиста одиграла своју улогу у тим величанственим генерализацијама, да су оне превазишле може бити научну мудрост, и да не треба томе поклонити толико поверење колико заслужују математички закони астрономије. Али су оне тако љубопитна вероватност да им се дух са задовољством подаје. Астрономија је пријатна наука, наука прожмана особитим уживањем; она куша уобразиљу, јер се она упушта у нерешљиве проблеме, и подаје се чарима хипотезе а у след потребе коју ствара љубопитност.

IV

Оно што најлепше карактерише комете, јест перјаница, њен украс, они дугачки репови који су тако много плашили старе народе. О њима у опште постоји врло погрешно мишљење: многи држе да су то материјални нивози који прате главни део, језгру, онако исто као што дрво једне стреле прати гвожђе. То не стоји у истини; репови су ти увек у опозицији према суцу као да га избегавају; они су очевидно производ његове акције. Увек кад су у равнини орбита, увек кад су привијени као да трпе какав отпор у својем кретању, видимо их право кад су у профили; с лица изгледају или лице на сабљу. Ретко да су прости, једноставни, готово су увек развијени у више огранака одвојених мрачним линијама. Реп који је Шезо видео у Лозани имао је шест грана.

Кад су комете, у својем путовању, далеко од сунца, имају кратак реп; кад се средина (збијени део) приближи површини сунчаној и загреје је прекомерно, реп узме изванредне димензије, некада много веће но данас, ако причања старих нису преувеличана. Таква беше комета од 1680, таква од 1843, која беше најзначајнија. Откривена је изненадно на једном ведром месту које се указа после дуге кише. Средина јој се могаše видети у

сред дана, ма да беше врло близу сунца ; она иђаше тако брзо да је учинила круг око сунца за два сата ; прошла је тако брзозу да је продрла кроз хромосферу : ту је остала бесконачном брзином којом путоваше, а, за време тог путовања, прегрдна перјаница пропутовала је небо, бацајући своје зракове у облику какве лезе ; она има аше скоро сто милиона миља у дужину, то је два пут више од дистанције сунчеве од земље, и да је ова прошла њеним путем, била би у додиру са њом. Такав је догађај могућан, догађај којег се свет тако много плаши, а који учени људи из љубопитства желе, држећи за бесмислицу сваки страх.

Реп, у истини, није ништа друго до ток паре и гаса ослобођеног сунцем, ширећи се све више и више, у оноликој мери у коликој се удаљава и завршује на последњој граници разређености и видљивости, који је способен да одбије и минимална преламања сунчане светлости, али не противстављајући никакве препоне виђењу звезда, које се распознају кроз исти ток који као и да не постоји. Тврдило се да оне постају још живље, светлије, што не може бити, и да се могаху видети и кроз саму средину, што је у истини само код магличастих комета које никако немају праву средину (збијени део). Из тога разлога Бабини их посматраше као неосетне масе називајући их и сматрајући их као „ништа“, не видљиво нешто.

Астрономи се нису задовољили посматрањима голим оком, они су наоружали очи, употребивши три различита инструмента, телескоп поларископ и спектроскоп. Помоћу телескопа изглед репа једва се нешто мења, а изглед главе сложенији је. Кад се комете открију онда кад долазе из даљине, потчињене само својој атракцији, расхлађене за време дугог путовања, онда су оне само маглице око једне средине ; кад се почну приближавати и поново загревати, отпочне јасно кретање. Види се како излазе из светлосних снопова претходног луца средине која прима сунчане зраке ; образују ореолу, шире се у облику купе, повијају се и окруже средину, да би се повијале назад у једном дугачком низу или снопу : тако постаје реп. Он се образује у напред, он се измиче у опозицији као одагнат ; он се не разликује од ореоле

(auréole), он јој је продужење. Све то у многама личи на једну куглу на дну једне кесе. Познато нам је, да ће под акцијом сунчаних зракова комета да се загреје и по том растура, да са свога врха баца зажегнуту пару као вулкани у ерупцијама, да се ти изливи беспрекидно обнављају шире, крче пута да би образовали, одржали и увећали реп, и да се мало по мало, материјалне честице комета расипају по простору : то су најдетеће ; прво најрастуреније, по том сукцесивно и по реду долазе оне које издрже топлоту ; то је једна правилна дестилација која је прогресивна, која се храни и обнавља са различитим материјама. На комети Донати (Donati) виђени су шест различитих излива. У истом времену, средина се исцрпљава, смањује и мења изглед. Активност тих феномена увеличава се до момента највеће загрејаности, нешто мало после пролаза кроз перихелију, по том опада, слабљењем топлоте и исцрпљивањем у једном истом времену. На послетку се комета, расхлађена, олакшана, ослобођена својих гасова, враћа у удаљене просторе, да ту прибере ону храну коју ће потрошити у своје идућем повратку. Њена је улога очевидна ; она је лиферант, набављач, она иде у велике даљине, прибира и доноси у сунчани свет и оставља у њему разне материје којима ћемо ми сад да проценимо важност.

Поларископ је врло копликован инструмент, с тога не може овде бити описан ; помоћу њега сазнајемо да ли каква светлост долази непосредно од зажегнуте материје или је била одбијена у своје путу телом које нам шаље. Поларископ нам показује да један део светлости од комета долази са сунца и да је она одбијена од њих.

Но осем тога дела, има још један који нам сама комета шаље и који је откривен спектроскопом. Свака светлост кад се пропусти кроз призму биће разложена ; ова се казује у издуженом лику који се зове *спектар*, где су различите боје, од првене до љубичасте, раздвојене. У опште, тај спектар није никако непрекидан ; у њему се виде друге, једне мрачне, друге светлосне, које мењају диспозицију и место по природи саме светлости, а које откривају посматрачу хемијски састав те светлости. Тим се начином могло сазнати за материје које састављају сунце,

звезде некретнице и планете. Сунчани спектар посебце је потпуно испитан, и сваки физичар може га познати на први поглед. Тако је исто и са спектром карбонованих, хидрогенованих и азотованих гасова кад се учине светлосним било запаљењем, било пролазом једног електричног излива: он се сведе на четири светлосне пруге које раздвајају широки мрачни простори; оне су представљене у жутој, зеленој, плавој и љубичастој боји; оне показују тако уочљиве знаке да се не могу никад заборавити, ма један пут само да се виде; оне су врло карактеристичне, виђају се само са гасовима који садржавају карбона, водородна, азота, и може се закључити да те супстанције постоје у свима светлим телима која показују те пруге. И комете нам их показују; сви посматрачи од Донати видели су их и све комете показују их на истим местима. То је један тако извесан факт, да се не може никако порицати, нити у њега посумњати. Виђене су особито у ореолу и у почетку репа. То нас доводи до два закључка: прво, кометарне ореоле садржавају карбона, азота и водородна; друго, та се тела у гасовитом стању могу учинити усјаним, било њиховим сагоревањем, било једним електричним изливом.

Што тих материја има и у кометама не треба ни мало да се чудимо; водород и азот распрострањени су свуда по свеколикој природи, до сунца, до звезда некретница; а што се тиче карбона, ми знамо да има једна врста камења падшег с неба, које има у себи турбе или каменог угља: то су може бити остаци распаднутих комета. Ништа није природније на послетку него помислити да су

ерупције које добијамо с главе комета ватре зажегнуте грдном топлотом: често су пута виђане на небу ватре које се изненадно јављају на некретницама звездама.

Али средина је са свим друге природе: то је солидно или течно тело које прима и повраћа светлост са сунца, јер се у његовом спектру виде све мрачне пруге или бразде које карактеришу ту светлост; тако је исто и са издуженим деловима репа. Отуда се може на кратко извести све оно, што је озбиљна и знанствена студија комета могла да нам покаже; из тих околности можемо поновити у кратко све оно, чему нас озбиљна испитивања поучавају. Комете су, дакле, материјална а не привидна тела, групирана око једне солидне или течне средине, садржавајући карбона, азота и водородна; те материје, зажегнуте и разређене сунчаном ацијом, зажегнуте се (западе се) у ореолу и распрострањују по томе светлост која им је својствена. Осем тога, све су те материје осветљене сунцем, сви делови комете: ореола, средина, то јест збијенији део или реп, повраћају нам своје зраке. Таква је детаљна анализа испитаних факата на кометама: на томе месту граниче наша тачна познавања; оно што следује за овим ствар је уобразиље. Кад су учењаци на крају своје науке, свога сазнања, а њихова радозналост није задовољена, они сматрају за умесно да се задовоље претпоставкама. Ништа није природније, ништа није бескорисније нити бесплодније код људи од тога. Прелазећи низ тумачења очајних астронома у том мистериозном предмету, ми их гледамо како се муче и довијају развијајући своју имагинацију.

(Наставиће се)

НАУЧНА ХРОНИКА

Нове мумије у Булаку. Код нас је скоро неопажан прошао један догађај, који је у осталом научном свету пропраћен великим интересовањем. Мислим на отварање двеју царских мумија у булачком музеју месеца Јуна ове године. Булак се зове варош према Кајиру, у којој је чувени музеј, пун споменика старе мисирске историје. Политички живот једног народа од некакве четири тисуће

година, испуњен борбом и делатношћу; конструкторска жудња, не, него манија, појединих владалаца и читавих династија; религија са својим захтевима и обичајима — све је то радило на стварању споменика сваке руке, чијем су очувању климатске прилике биле тако подесне. Отуда је Булачки музеј један од најбогатијих. А пре пет година се његово богатство увећало наласком великог броја

владалачких и других мумија у старој „стопријатној“ Теби. Зна се да су стари Мисирци били мајстори у обесмрћивању тела — у мумификовању. И све до данашњег дана они су у томе остали недостижни. Сведоџба овоме је потпуна очуваност двеју царских мумија, чије је свечано отварање, пред многим одличним гостима, било 1. Јуна (по новом) ове године. Отварањем је руководио, као и протокол о томе водио, сâм главни директор буџачког музеја и египатских старина, познати египтолог Масперо, уз припомоћ чувара музеја Бругш-Беја, а пред кедивом, његовим министима, страним посланицима и др.

Прво је отворана мумија (под бр. 5233.) *Рамзеса II* (Сезостриса, како га зову грчки историци). Читаво тело било је обавијено неколиким платнима и умотано широким (до 0, 2 м.) повескама, онако од прилике, како се деца повијају. Када скидоше и последњи завој — комадиће платна умазане некаквом смолом — појави се лепо очувано тело Рамзеса II. Три хиљаде година требало је да протече, на да се чији погледи могу задржати на оштрим пртама овога великог освајача (Рамзес је владао између 1400 — 1250 год. пре Хр.). Очи свију присутних управише се глави, чији изглед и израз само увећаваху опште чуђење. Све црте на лицу јасно се распознаваху и показиваху човека од својих 80—100 година. Глава дугуљаста, према телу мада; теме голо, обривано, косе само над слећим очима и на потиљку, — она је мекана и фина, за живота сѣда, но при балсовању жуто обојена. Чело ниско, узано, обрвни свод испољен; очи мале, близу носа; нос дугачак, узан, веома кукаст, као код франц. Бурбона; уши округле, клопаве и пробушене, као код жена ради убодаца; вилице снажне. Уста мала, чврсто затворена с уснама подебљим и меснатим, а напуњена неким прикастим тестом, од чега се, кад длетом одвалише комадић, појавише сједени али бели и очувани зуби. Брада и бркови, за живота брижљиво брижани, нешто израсли за време последње болести или после смрти. Кожа на лицу мркожута с црним пегама. У главном, израз је лица мумијиног овакав, какав је у ствари био и израз лица великога фараона: мање интелигентно, готово нешто животињско, али цуно поноса, дрскости и суверена величан-

ства, што све издаје одлучан, готово тирански карактер. Така је глава. И остало се тело добро очувало, ма да се учезнућем меса, нешто више изменило. Врат је танак, јер је остао само кичмени стуб. Прса пуна, руке прекрштене на прсима, а прсти и нокти црвено обојадисани кâном или којом другом таквом биљком. На левој страни се види широк отвор, кроз који су балсамовачи извадили дроб. Ноге без меса, дуге и танке, а стопале оцрвењене као и руке. Види се да је леш старца, али старца снажна и крепка: зна се да је Рамзес сâм владао 67 година, а умро скоро као стогодишњак. Дужина је мумије 1,73 мет.

После кратког одмора приступило се отварању друге мумије. Ово се очекивало још с већим нестрпљењем и с већим интересовањем, јер је мумија имала да реши један проблем, да заврши једну научну препирку египтолога. На саркофагу, у коме је била та мумија, стајало је име Нофритари, а тако се звала жена краља Амоса I, основаоца 18-те мисирске династије и ослободиоца Јегипта од Пастира. Нофритари је на неким споменицима представљена с црним лицем, и отуда су неки египтолози закључивали да је она била кћи каквог црначког владара, којом се Амос оженио, да би стекао савезника у борби противу Пастира. На другим пак споменицима она има обичан тип Јегипћанке. Црна боја њеног лица и тела, како је на неким споменицима одиста насликана, била би — тако веде противници њеног црначког порекла — проста свештеничка фикција, и према томе има само своје митолошке вредности. Њен култус — који је био веома распростра у Теби — само је један облик црне богиње Атор, богиње смрти и мрака. Мумија је дакле требала да реши овај проблем. И ова је била као и прва, брижљиво у неколика платна увијена и вајфинијим повескама омотана. Али на једном платну беше записано „13-та година покојног краља Узирмари Мјамуна, спремиљеног за вечност“. Дакле место краљице Нофритари у саркофагу нађоше мумију — Рамзеса III., владоца из 20. династије (јер оно горе је име Рамзеса II.). Још у старо време, без сумње, учињена је ова измена, те је на место поштоване краљице 18. дин. дошао у саркофаг један од освајача из 20. династије. Оваки се случаји понављају чешће у

старој мисирској историји, о чему сведоче многи познији натписи на саркофазима или на омотачима мумија, које су несумњиво из ранијих времена.

Али у истом овом саркофагу нађена је још једна мумија, једне жене средњих година и средњег раста, а расе *беле*. Како се пак она брзо почела кварити и несносно заударати, то су је морали одмах из музеја избацити. На њеним завојима не беше никаква

натписа. По свој прилици ће то бити мумија краљице Нофритари. Црте краља Рамзеса III. нису се тако добро очувале, као његовог претходника и претка. Сличност је ипак велика, нарочито у кукастом носу. Дужина ове мумије износи 1,68 м.

Обе мумије овако отворене сада стоје изложене у булачком музеју. Скоро све главније илустроване новине донеле су фотографске слике обеју мумија.

КЊИГЕ И КЊИЖЕВНИЦИ

Јагићевог Архива за словенску филологију („Archiv für slavische Philologie“) изишле су 1. и 2. свеска IX књиге (г. 1886.). У ове две свеске *главни* су чланци ови: „Прилози литавској митологији,“ од берлинскога професора *А. Брикнера*, — „Чешке тужбалице св. богородице“ (Marienklagen), средњевековне црквене позор. игре, од *Ј. Книшке*, — „Истраживања о склопу стиха у југословенској народној песми“ од *В. Волнера*, — „Велики везир Мехмед Соколовић и српски патријарси Макарије и Антоније“ од *Константин Јурчека*; ова су четири чланка нова, а уз њих иде и свршетак чланка, у VIII књизи почетога, „Утицаји аналогije у деклинацији малорускога језика“ од *Ст. Смала Стоцкога* — и такође свршетак чланка „Студије о изборнику Свјатослава од г. 1073., с напоменама о млађим рукописима“, од *А. Мазинга*, — наставци чланака: „Критичке напомене старопољским текстовима“, X, од *А. Семеновича* и „Прилози за објашњење руског јувачког епа“ IV, од *А. Веселовског*. — На другом су месту опширне *обнаше* (Anzeigen), и то: о делу „Untersuchungen über Qualität u. Betonung in den slavischen Sprachen. I Quantität im Serbischen. Von August Leskien“, од *Т. Маретића*, — о делима, која испитују словенска имена места од *А. Брикнера*, — о делу „Источници для истории славянской филологии“. Томъ I. Изданіе втор. отдѣл. Имп. Академіи Наукъ, приред. *В. Јагић*, од *А. Брикнера*. — Трећи одељак чине *мале доставе* (kleine Mittheilungen): „Јевтимије трновски“ од *Пол. Сирку*, „Ко је Гертука у Горском Вијенцу“ од *В. Јагића*, „Комај“ (значање ове речи у бугарском) од *Henry Koehler*-а, прилог „Глагољашкој рукописној

књижевности“ од *К. Јурчека*, „Једна група гатака“ и „Е руском Вово d' Antona“ од *А. Веселовског*, „Вечина или вядчина?“ од *Ј. Грота* и *В. Јагића*, „*Βλάσιος* — Волосъ“ од *Лаунова*. — Четврто место заузимље *Библиографски извештај*, у коме су *Јагић* и *Брикнер* објавили — и свуда по коју напомену додали — 24 разнолике књиге из опширне области словенске филологије, писане различним језицима словенским (једна је само књига писана језиком немачким). Овде су, међу осталима, обзнањене и у кратко оцењене ове српско-хрватске књиге и књижице: „Povijest razvitka našega jezika hrvackoga ili srpskoga od najdavnijih vremena do danas“, пише *Marcel Kušar*. U Dubrovniku 1885. (и ако му посао хвали, Јагић пишеца оштро осуђује због његовог, на крају књиге изнетог, шовинистичког напада на ћиридовску азбуку). „Lekcionarij Bernard. Splječanina po prvom izd. od g. 1495.“ који је издала југосл. академија, а за штампу спремио *Т. Маретић*, у Загр. 1885., „Imperfekat i aorist s partikulama *zén* i *av* kod Homera i horvatski kondicional.“ u Zagr. 1885. (из „Програма“ загреб. гимназије за г. 1883/4.), „Prilozi za sintaksu jezika hrvatskoga“. Priopćuje *Jvan Broz*. Zagreb 1885. (врло похвално говори Јагић о овом значајном, научно израђеном, послу [синтактички претрес нашега заповедног начина] младога хрватскога научника), „Програм српске вел. гимназије карлов. за шк. г. 1883/4. (књ. XXV) и за г. 1884/5 (књ. XXVI)“, у којима су: прво, „Две три речи о ст. слов. граматички Ст. Новаковића“ и друго, „Два три закона из науке о српским гласовима“ од *Јована Живановића*, „Rječnik hrvatskoga

ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje jugosl. akad. znan. i umjetn.; obragiuje P. Budmani. Svezak 6 i 7. Drugoga dijela 2. i 3.; u Zagrebu 188.—85.: Dali — Dovesti. — На крају 2. свеске овогодишњег Архива има још и расправица уредникова „Филологија и патриотизам“, у којој се хладним и научним тоном говори о препирци међу чешким филолозима: да ли су аутентични или у новије време управо измишљени чувени чешки књижевни споменици „Краљодворски и зелено-горски рукопис“¹⁾.

Од свих овде изређаних чланака и чланчића, осем поменутих обзнана, највише се нас тичу и наше ствари расправљају: прво, опширна Волнерова студија о стиху нашег нар. песништва, за тим, Јиречекова критичко-историска нотница о Мехмеду Соколовићу и патријарс има Макарију и Антонију, и најпосле Јагићев одговор на питање: Ко је Гертуга у „Г. Вијенцу“? Особито је значајна прва, 105 страна велика, научно израђена расправа о нашој народној метрици. О томе се писало доста много, али до сада још нису пронађени и стално утврђени закони за склапање стихова наших народних песама — по мишљењу Волнерову — поглавито с тога, што се у стиховима разматрао само језиковни део, а никаква се пажња није обраћала на музичку им страну, па *ритам њихове мелодије*. Први је на ту страну погледао П. Будмани још г. 1876. („Још један рокушај о нашој народној метрици“ у дубров. гимназ. програму), и тада пронашао, између осталог, закон, како сам вели, најзначајнији у народној нам метрици, који гласи: „*сваки је ритамски ред (из једног или више таквих редова постаје „стих“) састављен само из две или четири стопе*“. Овом је мишљу прожета и расправа *Луке Зиме* „Нацрт наше народне метрике обзиром на стихове других народа а особито Словена“ у 48. и 49. „Rad“-у југосл. академије. Волнер пак, доследније него Будман, Зима и други новији оцењивачи наше нар. метрике, држећи се чврсто доказане истине:

¹⁾ Врло умесно Јагић завршује (стр. 344.) преглед сувременог стања овога питања овим речима: „Нек се брани Краљичин рукопис: не само што ништа противу тога немамо, него баш то живо и желимо, само нека нам се не излази на сусрет с патриотским осећајима онде, где ми очекујемо критичко-филошке, литерарно-историске и археолошке разлоге“.

да је „свака југосл. нар. песма, као и свака уопште нар. песма првобитно одређена за певање“, долази до тачнијих резултата у питању, које претреса, те многе поставке Будманове и Зимине побија, и нову теорију о слогу нашег нар. стиха оснива. У *ритму песмине мелодије*, вели Волнер, *треба тражити основу за чланање стиха*. И „као год што је мелодија, кад се разложи на најситније јој састојке, састављена из неког броја мотива, тако се исто и текст раставља на неки број *слоговних група*, од којих свака одговара једном мотиву мелодије“ (стр. 202.). Ове групе од слогова (које би се згодно могле назвати „чланцима“ за разлику од „стопа“ или „коленаца“) могу бити састављене из једне или из више речи, само што се увек у правилном стиху крај сваке групе подударе с крајем речи. Најобичнија је таква слоговна група (чланак) у српском стиху *четворосложна*¹⁾. Али има групâ и од *три* и од *два слога*, па најпосле и само *један слог* може заузимати место целе групе. Већивањем двају или више тактова постаје *ритамски ред*; ти пак редови могу бити *двочлани*, *трочлани* итд. Волнер се сада зауставља само на двочланим и трочланим редовима, јер њих сматра као првобитне у југослов. (српско-хрв.) нар. песништву. Реч „стих“ Волнер употребљава као језиковни корелат једном „ритамском реду“, и то му је *прости стих*, а стихове, који захватају 2 ритамска реда, као нпр. 13-тосложне, 14-тосложне итд., зове *сложеним* (стр. 211.). И према томе он у својој расправи разматра: 1) *Двочлане ритамске редове*, који могу бити: а) *прости стихови* и то: 1., осмосложни (два потпуна четворосложна чланка), 2., седмосложни (1 четв. сл. и 1 тросложан), 3., шестосложни (3

¹⁾ Види стр. 209. и 210. наведене расправе. Овака четворо-сложна група одговара једноме мотиву који се ограничава на један сложен парни такат (нпр. од $\frac{4}{8}$ или $\frac{4}{8}$), тако да по један слог долази на по један део такта ($\frac{1}{4}$ код такта од $\frac{4}{8}$, а $\frac{1}{8}$ код т. од $\frac{4}{8}$), или, друкчије, четворосложна је група састављена првобитно из четири слога једнаког трајања, нпр.: „де-вој-чи-на ру-жу-бра-ла“ итд. У тросложној групи 2 слога одговарају по једном делу такта, а трећи слог двома деловима такта. У двосложној групи на сваки слог долазе по два дела такта. А кад један слог стоји на месту целе групе, он тада обухвата у себи сва 4 дела такта.

(3 врсте) и 4., петосложни (3 врсте), и б.) *сложени стихови*, и то: 1., тринаестосложни (3 врсте), 2., четрнаестосложни итд.; — II *Троцлане ритамске редове*, који могу бити: 1., дванаестосложни (3 четворосложна чланка), 2., једанаестосложни (2 четв. сл. и 1 тросл. чланак) и 3., десетосложни (3 врсте), па вели да се *из ових сложаја од 2 и 3 сложене парна такта могу извести све врсте стихова југослов. песничтва*. Као резултат свога истраживања Волпер износи ово: „Текст југословенске народне песме постаје у непосредној свези с његовом мелодијом. У заблуди су они, који југослов. текст сматрају као бесправилан конгломерат од слогова или, с друге стране, као уметнички производ свесно састављен од апстрактних, стиховних стопа. У тексту народне песме не влада нити немање закона нити усиљена извештаченост: њега ствара народни језик, који се ритму мелодије врло природно и нимало непринуђено покорава. А природније чланање текста, него што је ово на речи или групе од речи, не може се замислити...“ Свакојако Волперова је расправа од велике вредности за све наше филологе, литерарне историке и уметнике-музичаре. — Чланчић Конст. Јиречека о Мехмеду Соколовићу и патријарсима Макарију и Антонију исправља мишљење Илар. Руварца у 47. Гласнику Ученог Друштва о српском патријарху Макарију, обновицељу пећке патријаршије, и доказује да је Макарије био брат поменутом Мехмеду Соколовићу, турском великом везиру, а патријарх Антоније синовац (братавац) и Макарију и Мехмеду. Због особите вредности овога прилошка нашој народној историји XVI

века донећемо цео чланчић на другом месту у српском преводу. — У белешци „Ко је Гертук¹⁾ у Горском Вијенцу?“ прича Јагић како Др. Ј. Кирсте, преводећи „Г. Вијенац“ на немачки, помоћу неких својих пријатеља Срба наишао у Рајића и деспота Бранковића на неко име *Герлуца* (тако се, веле, звао издајник грчкога цара Палеолога), које опет Јагић нађе у Кромеровој „Historia Poloniae“ из XV века у облику *Gerluca* (Герлука). Сад, вели Јагић, нема никакве сумње да је Његушев *Гертук* и овај *Герлука* једно исто: песник владика је по свој прилици рђаво прочитао „Гертук“ уместо „Герлука“. Али Његуш то име није узео из Рајића, јер би тада написао „Герлуца“: од куда дакле, и ко је тај „Герлука“? Јамачно из каквог средњевековног храничара грчког или латинског, који је од речи *χῆρ Λουχᾶς* (кир Лукас) начинио именицу *Chirluca* или *Gerluca* (Герлука), а кир Лука је био, као што вели Јагић, по тврђењу професора Васиљевског: „надзорник пристаништа и целе приморске области“ (*Chirlica curae portus totiusque regionis maritimae invigilabat. Cf. Leonardus Chiensis, de urbis Constantin. jactura, Loniceri Chronic. turcic. I, 254., Phrantzes p. 254., Ducas p. 233.; Mordtmann, Belagerung etc., p. 47.)²⁾*. —

PS. Овде нам је дужност поменути да се уредник „Архива за слов. филологију“ после дугога колебања одлучио, да прими позив бечкога свеучилишта, које га је још пр. године изабрало за професора словенске филологије на место много заслужног, у пенсију стављеног, Фр. Миклошића. Јагић је већ отишао из Петрограда у Беч, да и овде настави свој обилати научни рад.

БЕЛЕШКА О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Штампа у Јапану. — По једном службеном извештају од Фебруара 1885. број штампарија у царству јапанском био је 551, а број књижарница 3.538. Престоница Токио има 128 штампарија и 591 књижарницу; Осака 65 штампарија и 356 књижарница. — Двадесет четворе новине, што излазе у Токију, штампају се у 2,500.000 примерака. Понеке од ових новина, као *Nichi-nichi-Chimbun*,

Idji-Chimbun и *Noshi-Chimbun*, имају по 6.000 до 10.000 претплатника.

¹⁾ То је оно до сада још нерастумачено име у почетку „Горског Вијенца“, где владика Данило говори сам са собом, па међу осталим каже: „Палеолог позива Мурата, да закопа Грке са Србима; Своју мисли Бранковић с *Гертук*ом, Мухамеде, то је за *Гертук*у! —“

²⁾ Јагићев Архив, IX Band, стр. 150.